

HAUSJÄRVEN RAKENNETUN KULTTUURIYMPÄRISTÖN SELVITYS

KUNTIEN YMPÄRISTÖSELVITYS, KUKUSE
Hartola, Hausjärvi, Heinola, Orimattila, Sysmä

HÄMEEN YMPÄRISTÖKESKUKSEN MONISTE 95 / 2005
Nina Könönen

HÄMEEN
YMPÄRISTÖKESKUS

Elinvoimaa
EU-ohjelmista

ISBN 951-9370-84-6
ISSN 1239-8357

Valokuvat ja teksti: Nina Könönen
Kuvakäsittely, ulkoasu ja taitto: Eve Josef-Hämäläinen
Karttaliite: Maanmittauslaitos Häme/519/05
Painopaikka: Padasjoen Kirjapaino 2005

HAUSJÄRVEN SISÄLLYSLUETTELO

1. ESIPUHE	5
2. KUNTIEN KULTTUURIYMPÄRISTÖT SELVITYS, KUKUSE	6
2.1. Aikaisemmat inventoinnit	8
3. INVENTOINTIMENETELMÄT JA TULOSTEN TARKASTELU	10
3.1. Menetelmät	10
3.2. Tietokanta ja paikkatieto	12
3.3. Inventoinnin kattavuus	12
3.4. Kohteiden kulttuurihistoriallisen arvon määrittely	13
3.5. Inventoinnin merkitys	14
3.6. Tiedotus ja asukkaiden suhtautuminen	14
4. HAUSJÄRVEN RAKENNETUN KULTTUURIYMPÄRISTÖN SELVITYS	16
4.1. Hausjärven historiaa	17
4.2. Hausjärven erityispiirteet	18
4.3. Kohteet kylittäin	20
Erkylä	20
Hamina	24
Hausjärvi	28
Hikiä	32
Kara	36
Karhi	38
Kuru	40
Lavinto	44
Maitoinen	46
Oitti	48
Puujaa	52
Rutajärvi	56
Ryttylä	58
Selänoja	62
Syvänoja	64
Torhola	66
Turkhauta	68
Vantaa	70
5. LÄHTEET	72
6. LIITEKARTTA	74

1.

ESIPUHE

Arvokkaat maisemat ja rakennettu kulttuuriympäristö ovat osa koko Etelä-Suomen kulttuuri-perintöä. Maankäyttö- ja rakennuslaki edellyttää kulttuuriympäristön huomioimista maankäytön suunnittelussa sekä muissa ympäristöä muuttavissa suunnitteluprosesseissa. Kulttuuriympäristö maisemineen, kulttuurihistoriallisesti merkittävine alueineen sekä muinaisjäänneksineen on merkittävä taloudellinen voimavara, jota käytetään hyväksi elinkeinotoiminnassa. Rakennettua kulttuuriympäristöä kehitetään sen omista lähtökohdista ja omilla ehdoilla esimerkiksi osana vetovoimaista kulttuurimatkailua sekä erilaisina toimintaympäristöinä. Kulttuuriympäristön suunnittelu ja hoito lisää myös työpaikkoja alueilla.

Tietoa rakennetuista kulttuuriympäristöistä on lisättävä. Tieto kulttuuriympäristöistä ja niiden arvoista lisää sekä niiden yleistä arvostusta että lisää tietoa niiden historiallisista kerrostumista. Alueen rakennushistorian piirteiden tuntemus edistää olennaisesti niiden kulttuurihistoriallisten arvojen säilymistä ja niille sopivien käyttötapojen valintaa ja kehittämistä. Hyvin hoidettu kulttuuriperintö lisää alueiden viihtyisyyttä ja kiinnostavuutta niin asuin- ja työympäristöinä kuin matkailukohteinakin.

Tämä hanke on Euroopan aluekehitysrahaston (EAKR) Eu-Tavoite 2 –ohjelmaan kuuluva ylimaakunnallinen Kuntien kulttuuriympäristöt –selvitys, josta käsillä oleva raportti on Hausjärven kuntaa koskeva osaraportti. Inventoinnin tuloksena saatiin kokonaiskuva kunnan rakennusperinnön määrästä, ominaispiirteistä ja säilyneisyydestä. Inventointiaineistoa voidaan käyttää hyväksi kulttuuriympäristöjen suunnittelussa, kehittämishankkeissa, päätöksenteossa ja käytännön toimenpiteissä, kuten rakennusten korjaamisessa ja hoidossa. Yhteiskunnan myöntämiä rakennusperinnön hoitoon käytettäviä voimavaroja myönnetään pääosin inventoituihin ja luokiteltuihin kohteisiin. Tällaisia ovat esimerkiksi alueellisen ympäristökeskuksen avustukset kulttuurihistoriallisesti arvokkaiden kohteiden korjaamiseen.

Valtakunnallisten alueidenkäytön tavoitteiden ja rakennusperintöstrategian sekä Hämeen kulttuuriympäristöohjelman tavoitteena on arvokkaan rakennuskannan inventointi kaikissa kunnissa. Inventointi luo pohjan paikalliselle maankäytön suunnittelulle sekä rakentamisen ohjaamiselle.

Inventoinnin teki rakennusarkkitehti Nina Könönen, ja asiantuntijakonsulttina toimi arkkitehti TkL Eeva Aarrevaara (Avaras Oy). Inventointityötä avustivat hankkeen työryhmä ja ohjausryhmä.

2.

KUNTIEN KULTTUURIYMPÄRISTÖ- SELVITYS, KUKUSE

Hämeen taidetoimikunnan ja Hämeen ympäristökeskuksen laatimassa Päijät-Hämeen ja Kanta-Hämeen kuntien rakennusinventointitilanteen selvityksessä vuodelta 1999 ilmeni, että kuntakohtaisia inventointeja ei juuri ole tehty. Rakennusinventointeja on jouduttu tekemään kaavoituksen yhteydessä, jolloin ne ovat lisänneet kaavoituskustannuksia. Inventoinnit eivät kuitenkaan ole kaikilta osin olleet riittävän perusteellisia rakennusten arvon kuvaamiseksi ja luokittelemiseksi.

Maakunnallisesti arvokkaat kulttuurihistorialliset kohteet on Kanta-Hämeessä inventoitu vuonna 2003, ja inventoinnin tulokset on julkaistu kirjassa Rakennettu Häme. Päijät-Hämeen liitto toteutti maakunnallisesti arvokkaiden kohteiden inventoinnin tarkistuksen samaan aikaan kuntien kulttuuriympäristöjä koskevan selvityksen kanssa. Tarkistus käynnistyi syksyllä 2004 Päijät-Hämeen maakuntakaavaa varten ja aineisto valmistui helmikuussa 2005. Inventoinnista vastasi FL Henrik Wager, ja työssä toimi kuntien edustajista, eri viranomaisista sekä asiantuntijoista koottu ohjausryhmä, joka kokoontui useita kertoja työn aikana. Päijät-Hämeen maakunnallisesti arvokkaat kulttuurihistorialliset kohteet sisältää pääasiassa aluekokonaisuuksia.

Valtakunnallisesti arvokkaita rakennettuja ympäristöjä koskeva selvitys on julkaistu viimeksi vuonna 1993. Kohdeluettelon tarkistuskierrös on edelleen meneillään ja Museovirasto on pyytänyt kunnilta lausuntoja koskien tarkistettuja kohteita ja alueita. Valtakunnallinen ja maakunnallinen aineisto eivät kuitenkaan korvaa kuntakohtaista, paikalliset arvot huomioivaa selvitystä. Viiden kunnan alueen käsittänyt KUKUSE –hanke toteutettiin ajanjaksolla 1.4.2003 – 30.6.2005.

Alun perin hankkeen piti alkaa vuoden 2003 alussa ja loppua jo vuoden 2004 lopulla, mutta aloituksen viivästymisen takia hankkeelle haettiin lisää aikaa 30.6.2005 asti. Inventoinnissa karotoitettiin uusia paikallisesti arvokkaita kohteita ja alueita. Samalla tarkistettiin ja päivitettiin aikaisemmin inventoitujen kohteiden tietoja ja tilannetta. Inventoinnin tarkoituksena on toimia

perusselvityksenä kuntien yleiskaavoituksessa ja rakentamisen ohjauksessa. Selvitys tukee kuntien maankäytön ohjausta ja rakentamiseen liittyvien lupien käsittelyä.

Inventointityö tehtiin vuorovaikutuksessa kohteiden omistajien ja kuntien kanssa. Paikallisten rakennushistorian asiantuntijoiden kanssa tehty yhteistyö oli selvitykselle erittäin tärkeää. Rakennusinventointi käsitti yksittäisten kohteiden lisäksi laajempia alueita. Kohteella tarkoitetaan inventoinnissa yksittäistä rakennusta tai esimerkiksi tilakeskusta tai pihapiiriä, johon kuuluu useita rakennuksia. Alue taas tarkoittaa laajempaa kokonaisuutta, esimerkiksi kylän keskusta, asuinalueita tai aseman seutua. Aluerajaukseen voi sisältyä myös rakennettua aluetta ympäröivää kulttuurimaisemaa, kuten peltoaluetta.

Yhteensä kohteita eri kunnissa inventointiin seuraavasti:

Hausjärvi	128
Hartola	78
Heinola	127
Orimattila	111
Sysmä	74

Inventoinnin teki rakennusarkkitehti Nina Könönen,
ja asiantuntijakonsulttina toimi arkkitehti TkL Eeva Aarrevaara (Avaras Oy).

Inventoijaa avusti työryhmä, johon kuuluivat:

Irmeli Kaartokallio, ylitarkastaja, Hämeen ympäristökeskus
Juha Vitikainen, maakuntatutkija, Hämeenlinnan kaupungin historiallinen museo
Minna Seppänen, arkkitehti, Hämeen liitto
Ilkka Korhonen, kaavoitusinsinööri, Hausjärven kunta
Matti Riihelä, rakennustarkastaja, Hausjärven kunta
Riina Paunonen, ympäristösihteeri, Hausjärven kunta
Tuija Lohkovuori, tekninen avustaja, Hausjärven kunta

Projektia valvovaan ohjausryhmään kuuluivat:

Irmeli Kaartokallio, ylitarkastaja, Hämeen ympäristökeskus
Riitta Niskanen, tutkija, Päijät-Hämeen maakuntamuseo
Päivi Siikaniemi, tutkija, Päijät-Hämeen maakuntamuseo
Tapio Pesonen, teknisen toimen johtaja, Heinolan kaupunki
Hartti Hämäläinen, kaupunginarkkitehti, Heinolan kaupunki
Kari-Paavo Kokki, museonjohtaja, Heinolan kaupunki
Ritva-Maija Kuuskoski, projektipäällikkö, Heinolan kaupunki
Raija Peltonen, kunnanjohtaja, Hartolan kunta
Harri Suoknuuti, kunnaninsinööri, Hartolan kunta
Hannu Mäkelä, kunnanjohtaja, Hausjärven kunta
Ilkka Korhonen, kaavoitusinsinööri, Hausjärven kunta
Raimo Ikäheimonen, teknisen palvelukeskuksen johtaja, Orimattilan kaupunki
Annukka Huisko-Moilanen, suunnittelusihteeri, Orimattilan kaupunki
Jaakko Stålhammar, Sysmän kunta
Matti Nupponen, kunnanjohtaja, Sysmän kunta
Martti Miettinen, tekninen johtaja, Sysmän kunta
Pirjo Kinnunen, aluearkkitehti, Heinola

2.1. Aikaisemmat inventoinnit

Inventoinneissa kartoitettiin uusien kohteiden lisäksi myös vanhojen kohteiden tietoja, ja päivitettiin tapahtuneet muutokset.

Valtakunnallisesti inventoinnit

Vuonna 1993 julkaistu Rakennettu kulttuuriympäristö sisältää valtakunnallisesti arvokkaiden kohteiden ja alueiden luettelon. Siihen sisältyvät Hausjärveltä seuraavat alueet ja kohteet:

1. Kirkonkylä-Hikiä kulttuurimaisema
2. Erkylän kartano ja kulttuurimaisema
3. Karhin kylä ja kulttuurimaisema
4. Lavinnon kylä ja kulttuurimaisema
5. Turkhaudan kylä ja kulttuurimaisema
6. Hikiän rautatieasema
7. Oitin rautatieasema

Valtakunnallisesti arvokkaiden alueiden luetteloa ollaan parhaillaan tarkistamassa.

Ympäristöministeriön julkaisussa Arvokkaat maisema-alueet (1992) on Hausjärveltä mukana seuraavia alueita: **Mommilanjärven - Puujoen kulttuurimaisemat** ja **Turkhaudan - Ryttylän kulttuurimaisemat**, joista molemmista pääosa alueesta sijaitsee Hausjärven alueella.

Maakunnalliset inventoinnit

Vuonna 2003 julkaistussa teoksessa Rakennettu Häme on luetteloitu Hausjärven maakunnallisesti arvokkaat alueet ja kohteet:

1. Kirkonkylän-Hikiän kulttuurimaisema
2. Hausjärven kirkko
3. Pitäjänmakasiini, kirkonkylä
4. Hausjärven entinen kunnantalo, kirkonkylä
5. Entinen kirkkoherranpappila, kirkonkylä
6. Pikkupappila, kirkonkylä
7. Hausjärven entinen kunnalliskoti, kirkonkylä
8. Hikiän rautatieasema, Hikiä
9. Hikiän kulttuurimaisema
10. Kalkee, Hikiä
11. Selänojan kylä- ja kulttuurimaisema
12. Erkylän kartano ja kulttuurimaisema
13. Eskon koulu, Erkylä
14. Oma Koti, Erkylä
15. Kurun kylä ja kulttuurimaisema
16. Vanha Hämeentie
17. Turkhaudan kylä ja kulttuurimaisema
18. Ryttylän kartano ja kulttuurimaisema
19. Ryttylän koulu, Ryttylä
20. Ryttylän entinen rautatieasema, Ryttylä
21. Ryttylän asemanseutu

22. Karan kartano ja kulttuurimaisema
23. Lavinnon kylä ja kulttuurimaisema
24. Karhin kylä ja kulttuurimaisema
25. Oitin entinen rautatieasema, Oitti
26. Huvilammen ympäristö, Oitti
27. Oitin työväentalo, Oitti
28. Oitin-Torholan VPK:n talo, Oitti
29. Lokinperä, Oitti
30. Oitin koulu, Oitti
31. Mattila, Torhola
32. Torholan kulttuurimaisema
33. Varunteen myllymaisema, Puujaa
34. Puujaan kylä ja kulttuurimaisema
35. Puujaan koulu, Puujaa
36. Retuskallio, Puujaa
37. Haminankylän kulttuurimaisema
38. Maitosten kyläasutus
39. Rutajärven kyläasutus

3.

INVENTOINTI- MENETELMÄT JA TULOSTEN TARKASTELU

3.1. Menetelmät

Inventointityön vaiheet olivat seuraavat:

1. Suunnittelu

kartoitettiin aiemmat inventoinnit, paikallishistoriaa koskeva lähdeaineisto, Kuninkaan kartaston aluetta koskevat kartat, alustava kohdekartoitus kunnissa

2. Kenttätyöt

kohteiden ja alueiden dokumentointi, haastattelut

3. Raportointi

tietojen kirjoittaminen, kuvien järjestäminen, keruukertomus, viranomaisraportit

1. Suunnittelu ja kohteiden valintaperusteita

Työskentelyssä käytettiin Hämeen ympäristökeskuksessa käyttöön otettua inventointimenetelmää, jossa kohteiden tiedot tallennettiin paikkatietopohjaisina. Kohteiden ja alueiden inventointitietojen tallentamisessa käytettiin Access-pohjaista tietokantaa.

Inventointityön käynnistysvaiheessa kartoitettiin kuntakohtaisesti kiireelliset inventointikohteet esimerkiksi vireillä oleviin kaavoihin liittyen. Hausjärvellä tällainen alue oli Ryttylän taajama-alue ja sen yleiskaavoitukseen liittyvä selvitystarve. Inventointi pyrittiin aloittamaan näistä kohteista. Inventointikohteiden alustava kartoitus tehtiin kuntakierroksilla, joihin osallistuivat inventoinnin tekijät ja kunnan edustajina kaavoitusinsinööri Ilkka Korhonen ja rakennustarkastaja Matti Riihelä, sekä paikallisena asiantuntijana Reijo Kurhila. Kartoitus muodosti maastotöille rungon, jota inventoija täydensi sovittujen kriteerien mukaan itsenäisesti.

Inventoija keräsi lähdeaineiston, joka käsitti paikallishistoriaa kuvaavia julkaisuja sekä mahdolli-

sia vanhoja karttoja. Lasse Toivolan lukuisat paikallishistoriaa ja paikallista rakennusperinnettä käsittelevät julkaisut olivat erinomainen lähdeaineisto työlle. 1930-luvun maatilakirja toimi mautilojen rakennuskannan lähdeaineistona. 1700-luvun Kuninkaan kartastoa käytettiin vertailuaineistona vanhojen kylätonttien ja tielinjausten tunnistamisessa. Arkistomateriaalia ei työssä ollut mahdollista käyttää suuren työmäärän takia.

Kohteiden valintaperusteista

Inventointikohteiden valintaan vaikutti niiden ikä ja sen ohella seuraavat seikat:

- miten rakennus ilmentää rakennusaikaansa tai arkkitehtonisia pyrkimyksiä
- minkälainen on kohteen käyttöhistoria
- millainen on kohteen ympäristö

Aluekohteet ovat kulttuurihistoriallisesti monipuolisia ja maisemallisesti tyypillisiä sekä edustavia kokonaisuuksia. Aluekohteet olivat tyypillisesti esimerkiksi vanhoja kyliä ja niitä ympäröivää kulttuurimaisemaa. Näissä asutus on joko säilynyt vanhalla kylätontilla tai sen tuntumassa. Kylätonteilla on asutushistoriallista arvoa, ja alueen arvoa lisää, mikäli se on säilynyt asutettuna ja sillä on arvokas rakennuskanta.

Aluekohteita voivat olla myös taajamien vanhan rakentamisen piirteitä säilyttäneet keskustat tai asuinalueet sekä teollisuusalueet. Aluerajausten sisällä on rakennuskannasta riippuen saatettu inventoida erillisiä arvokkaita rakennuksia tai kohteita, esimerkiksi pihapiirejä.

Inventoitaviksi kohteiksi pyrittiin valitsemaan rakennuksia 1950-luvulle tai yksittäistapauksissa 1960-luvun tai 1970-luvun alkuun asti. Nuoremasta rakennuskannasta voitiin inventointiin sisällyttää esimerkiksi yhtenäinen jälleenrakennusajan asuinalue tai muuten aikakautensa rakennustaiteen tyypillinen edustaja.

Inventoidut kohteet ja alueet olivat seuraavanlaisia:

- julkiset rakennukset, kuten kirkot, seurakuntatilat tai -talot, kunnantalot, terveyden- ja vanhustenhuollon rakennukset, koulut
- kokoontumisrakennukset, kuten seurojentalat ja tanssilavat
- tuotantorakennukset, kuten tehtaat, meijerit ja myllyt
- liikenteen rakennukset, kuten asema-alueet
- maatilat ja asuinrakennukset pihapiireineen
- vanhat yhtenäiset keskusta- ja asuinalueet
- vanha tiemiljö, katumiljö, silta, pato tms.

Teemainventoinneissa pyrittiin käymään läpi kunnan tietyn tyyppiset rakennukset. Tällaisia olivat esimerkiksi kirkot, kartanot, koulut, seurantalot, meijerit, myllyt ja asemat. Teemainventoinneissa noudatettiin samaa aikarajaa kuin aiemmin on mainittu.

2. Kenttätyöt

Kenttätyön kohdekäynneillä inventoija dokumentoi rakennukset eli kirjasi niitä koskevat inventointitiedot ja haastatteli asukkaita sekä valokuvasi kohteen. Inventoinnin yhteydessä omistajille jätettiin inventointityöstä kertova esite, josta ilmenivät inventoijan yhteystiedot ja hankkeen tausta. Esite jätettiin kohteeseen myös, mikäli asukkaat eivät olleet paikalla.

Inventoijalla oli myös mukana rakennusten korjauksia käsittelevää tiedotusmateriaalia, jota voitiin jättää kohteeseen asukkaiden niin halutessa. Varsinaista korjausneuvontaa työhön ei

sisältynyt. Omistajan kanssa keskusteltiin kohteeseen liittyvistä aiheista. Valokuvat otettiin kohteista sekä mustavalkoisina että digitaalisina värikuvina. Muistiinpanot pyrittiin kirjaamaan tietokantaan mahdollisimman nopeasti maastokäynnin jälkeen. Tietokantaa täydennettiin mm. omistaja- ja rekisteritiedoilla maastotyövaiheen jälkeen.

3. Raportointi

Kenttätöväiheen lomassa inventoija järjesti jo osittain aineistoa, mutta varsinainen järjestely ajoittui talvikaudelle ja sadepäiville. Kohteet ja alueet merkittiin paperikartoille ja aineisto käytiin kunnan edustajien kanssa ensin läpi, ennen kuin kartat lähetettiin ympäristökeskukseen digitoitaviksi. Kohteet ja alueet digitoitiin ympäristöhallinnon alueidenkäytön Gis-paikka-tietojärjestelmään ArcView-ohjelmistolla.

Inventointitiedot lisättiin Access-tietokantaan. Lisäksi tehtiin kuntakohtaiset raportit viranomaiskäyttöön. Inventoinnin liitteet eli valokuvaluettelot ja mustavalkoisten kuvien negatiivit sekä kopiot kartoista ja muusta mahdollisesta aineistosta koottiin mappeihin. Digitaaliset kuvat on tallennettu CD-levyille ja annettu kunnille, ympäristökeskukselle sekä museolle.

3.2. Tietokanta ja paikkatieto

Inventoinnin tulokset ovat sähköisinä Access-tietokannassa, paikkatietoaineistona (ESRI-shape) ja digitaalisina kuvina. Tietokannan mukana on ohjeistus tietojen katseluun ja tulostamiseen. ArcView-muodossa tallennetut tiedot voidaan muuttaa ja siirtää kunnissa Mapinfo-ohjelmaan (Universal Translator -ohjelma, koordinaattisysteemi Finnis cordinate system, Kkj 3). Tietokannan tiedot siirretään ympäristöhallinnon GISALU-paikkatietojärjestelmään. Aineistot ovat kunnan, ympäristöhallinnon ja asiantuntijalaitosten (maakuntamuseo, museovirasto) käytettävissä.

Paikkatietoaineiston on tarkoitus palvella kunnan rakennusvalvontaa ja kaavoitustointia sekä ympäristöhallinnon ja museoviranomaisten tarpeita. Inventoija opastaa tarvittaessa kunnan viranomaisia aineiston käytössä.

3.3. Inventoinnin kattavuus

Rakennusaika (ikä)

Inventoinnin käynnistyessä arvioitiin kunnissa kohteiden määräksi noin 100-150. Käytännössä Hausjärvellä löytyi kohteita lähemmäs 200, mutta niitä on koottu laajemmiksi kokonaisuuksiksi eli alueiksi, jolloin erikseen luetteloitujen alueiden ja kohteiden kokonaislukumäärä on jäänyt alle 150. Nuorimmat inventoidut rakennuskohteet ovat 1950-luvulta, mutta esimerkiksi jälleenrakennuskauden asuinalueet ovat mukana yleensä alueina. Vain yksittäiset ko. aikakauden erityyppiset rakennukset, kuten julkiset rakennukset tai tyypiltään erottuvat asuinrakennukset ovat mukana erillisinä kohteina. Maaseutualueiden arvokas rakennuskanta painottuu iältään 1800-luvun lopulle ja 1900-luvun alkupuolelle. Ko. aikakausilta on edustavia esimerkkejä säilynyt myös taajamissa.

Rakennusten käyttötarkoitus

Kunnan tietyntyyppiset rakennukset on pyritty ottamaan mukaan inventointiin. Tällaisia ovat koulut, kartanot, meijerit, myllyt, kirkolliset rakennukset, seurantalot, lastenkodit, sairaalat sekä asemat. Vanhimmat kunnantalot sisältyvät inventointiin samoin 1900-luvun alun huviloita. Kyläkaupat ovat kylien kulttuurimaisemien osana. Varhaista teollisuutta käsittävät alueet ovat myös mukana inventoinnissa, useimmiten aluekokonaisuuksina. Samoin taajamien liikerakennuksia sisältyy niiden aluerajauksiin.

3.4. Kohteiden kulttuurihistoriallisen arvon määrittely

Kohteiden ja alueiden rakennushistoriallisia, historiallisia ja maisemallisia ominaisuuksia arvioitiin eri kriteereillä.

Rakennusten arviointikriteereinä olivat:

- alkuperäisyys
- tyypillisuus
- harvinaisuus

Aluekohteita arvioitiin kriteereillä:

- yhtenäisyys
- monipuolisuus

Tietokannassa vaihtoehtoina olivat kohteen merkitykselle seuraavat:

- tyylilliset piirteet (ulkoasu, muoto)
- akennushistorialliset tunnuspiirteet (tyyppi, käyttö)
- osana laajempaa kokonaisuutta (sijainti, koko, muoto)

Näillä edellä kuvatuilla määrittelyillä pyritään perustelemaan rakennusten säilyttämisen tarvetta ja ohjaamaan niiden korjausrakentamista.

Kohteen erityispiirteet eli tunnuspiirteet, joihin viitataan arvioinnissa, on luetteloitu tietokannassa. Alkuperäisyyttä arvioitiin sen mukaan, oliko kohde säilyttänyt tietylle ajanjaksolle tunnusomaiset piirteet, kuten muodon, materiaalit ja koristeaiheet. Lisäksi arvioitiin rakennuksen edustavuutta eli tyypillisyyttä. Rakennus saattoi olla korjausten myötä muuttunut, mutta se saatettiin ottaa inventointiin mukaan esimerkkinä alueelle tyypillisestä rakentamisesta.

Inventoidut alueet ja kohteet käytiin läpi vielä työryhmissä, joissa oli mukana inventoijan lisäksi asiantuntija, kuntien edustajat sekä museon edustaja. Työryhmässä tehtiin joitakin muutoksia inventoijan ehdotuksiin. Esimerkiksi pyrittiin yhdistämään samalla alueella tai samaan maisemakokonaisuuteen kuuluvia kohteita laajemmiksi alueiksi.

Inventoitujen kohteiden valtakunnalliseen tai maakunnalliseen arvoon ei tässä työssä otettu kantaa. Maakunnallisesti arvokkaiden kohteiden luettelo on äskettäin tarkistettu ja valtakunnallisesti arvokkaiden alueiden ja kohteiden luettelon tarkistus on menossa.

3.5. Inventointiaineiston merkitys ja käyttö

Rakennusinventoinnin avulla on koottu selvitys paikallisesti arvokkaasta rakennuskannasta. Selvitystä voidaan käyttää esimerkiksi yleiskaavatasoisena kaavan perusselvityksenä. Asemakaavojen laadinnan yhteydessä on arvioitava erikseen selvityksen kattavuutta ja tarkkuutta. Inventointiaineistoa voidaan käyttää hyväksi myös erilaisissa historialliseen rakennuskantaan ja kulttuuriympäristöön kohdistuvissa suunnitelmissa ja hankkeissa sekä rakentamisen ohjauksessa.

Rakentamisen ohjaukselle ja neuvonnalle inventointi tarjoaa yhteismitallista tietoa alueen rakennustavan tunnuspiirteistä, kuten esimerkiksi historiallisesti arvokkaista alueista, alueellisesta rakennustavasta ja rakennustyypeistä, materiaaleista, rakennusten muodoista, kuisti- ja ikkunatyypeistä sekä rakennusten koristeaiheista.

Tietokanta-aineisto on helposti käytettävissä kunnissa. Access- ohjelma on helposti käyttöön otettavissa yleisyytensä takia. Kuntakohtaiset tulostetut raportit toimivat myös käytännön työvälineenä, ja ne ovat yleisön saatavilla esimerkiksi kunnan kirjastossa.

3.6. Tiedotus ja asukkaiden suhtautuminen

Inventoinnista tiedotettiin alueellisissa ja paikallisissa lehdissä maastotyön käynnistyessä. Hausjärveltä tehtiin 23.10.2003 uutinen television Hämeen alueuutisiin inventointihankkeesta. Lisäksi hankkeesta julkaistiin tiedotteita kesäkuussa 2003 Hausjärven paikallislehdessä, 19.7.2003 Riihimäen Sanomissa ja 19.9. Hyvinkään Sanomissa.

Maastokäyntien yhteydessä kohteisiin jätettiin erillinen tiedote työstä ja tekijöiden yhteystiedot. Työn aikana lehdissä on myös julkaistu artikkeleita, jotka ovat käsitelleet inventointityötä ja sen merkitystä. Pääosa kohteiden omistajista ja asukkaista on suhtautunut inventointiin myönteisesti. Kohteiden tiedot on vielä lähetetty omistajille tarkistettaviksi, ja he ovat voineet tehdä niiden tietoihin tarkennuksia ja korjauksia. Käytännössä omistajat eivät ole tehneet juurikaan tarkennuksia tietoihin maastokäynnin jälkeen.

Tunnus		Rno	
Yksikkö_id			
Nimi			
Kunta	Orimattila	500	
Kylä	Enyid	401	
Peruskartta			
Itakoord	0		
Pohjakoord	0		
Historia	Tässä kerrotaan lyhyesti kohteen yleisistä historioista.		
	Tässä lyhyt kuvaus miten kohde sijoittuu ympäristöön ja mitä esimerkiksi kohteen pihapiiristä löytyy rakennuskorttikohdeiden lisäksi.		
Liitteet		Suulliset lähteet	
Valokuvat		Kirjalliset lähteet	
Lisätietoja			
		Inventoija Pvm Tallentaja Pvm	
		Päivittäjä Pvm	

Rakennus_id		Rno
Tunnus		
Nykyinen käyttö		Rakentamivuosi
Alkup. käyttö		Rakentamivuosisikymmen
Suunnittelija		Rakentamivuosisata
Signeeraus, vi		Korjausvuodet
Rungon muoto		Sokkeli
Kerrosuku		Runko
Ullakko		Julkisivu
Kellari		Kate
Kulstin muoto		Katto
Kulstin katto		Historia
Tunnuspiirteet	Tässä kerrotaan kyseessä olevan rakennuksen rakennushistoria tai alueen olemassa kyseessä esim. alueen sisällä olevan pihapiirin tai tilakeskuksen lyhyt historia.	
Tässä kerrotaan rakennuksen tyypipiirteistä, mitä ne tällä hetkellä ovat		
Lisätietoja		
Tallentaja Pvm Päivittäjä Pvm		

LUETTELOINTIPERUSTE		290
RAK_HISTORIAALLINE		
Alkuperäisyys		
Harvinaisuus		
Tyypillisuus		
HISTORIAALLINEN		
MAISEMALLINEN		
Yhteenveto	Tässä kerrotaan onko kohde mukana jossakin muussa luokittelussa ja se miksi se on mukana tässä selvityksessä. Tässä kerrotaan myös lyhyesti mihin asuinhin kohteessa olisi hyvä kiinnittää huomiota mm. kaavoituksen yhteydessä	

TIETOKANTAKORTIT:

Access-tietokannan korttipohja. Ylinä vasemmalla on kohdekortti, joka kertoo kohteen tai alueen yleistiedot. Yllä oikealla on rakennuskortti josta löytyy tarkemmat tiedot inventoidusta rakennuksesta. Vieressä on arvokortti, jossa kerrotaan millä perusteella kohde on luetteloitu.

4.

HAUSJÄRVEN RAKENNETUN KULTTUURI- YMPÄRISTÖN SELVITYS

Tiedot kaikista inventoiduista alueista ja rakennuksista on tallennettu Access-ohjelmaan tehtyyn tietokantaan, joka on luovutettu kunnalle, Hämeen ympäristökeskukselle, ympäristöministeriölle ja Museovirastolle. Tässä raportissa esitellään inventoidut alueet ja kohteet yleispiirteisesti ja kuvataan niiden kulttuurihistoriallista merkitystä. Kohteet ovat raportissa rekisterikylittäin. Jokaiselle kohteelle on annettu tunnus, joka yksilöi sen inventointi- ja paikkatietokannoissa. Tunnus muodostuu kunnan, kylän ja tietokannan laskurin antamasta luvusta.

Tässä luvussa kuvataan kunnan kulttuurihistoriallisesti arvokkaan rakennuskannan yleispiirteitä ja tyypillisiä ilmiöitä. Kylien erityispiirteitä käsitellään erikseen ja lopuksi on kuvattu kaikki inventoidut alueet ja kohteet sekä esitetty niitä luonnehtivaa kuva-aineistoa.

Alueet

Inventoidut aluekokonaisuudet liittyvät tavallisesti vanhoihin kaupunkikeskuksiin, keskiaikaisiin kyläkeskuksiin, vanhoihin kulkureitteihin tai varhaisen elinkeinotoiminnan synnyttämiin rakennetuihin ympäristöihin. Alue voi käsittää yksinomaan rakennettua ympäristöä tai siihen sisältyy monissa tapauksissa asutukseen liittyvää kulttuurimaisemaa.

Rakennustietokannassa on arvioitu tarkemmin alueiden rakennushistoriallista, historiallista ja maisemallista arvoa ja ominaispiirteitä. Aluekohteista on esitetty myös kuva-aineistoa tässä raportissa. Laajempi kuva-aineisto sisältyy rakennustietokantaan.

Kohteet

Kohteet ovat pääasiassa yhden omistajan omistuksessa olevia asumiseen, yhdistystoimintaan, elinkeinotoimintoihin tai julkisiin palveluihin liittyviä rakennuksia tai rakennusryhmiä, kuten pihapiirejä. Rakennusten yksityiskohtaiset tiedot, kuten tiedot rakentamisajankohdasta ja muutoksista sekä rakennuksen tyypillisistä piirteistä, on tallennettu tietokantaan. Kuntakohtaisessa raportissa kuvataan kohteita yleispiirteisemmin.

Rakennuksista on luetteloitu rakennushistoriallisen arvon määrittelyn kannalta olennaiset tunnuspiirteet, jotka liittyvät rakennuksen ulkoasuun ja käyttöön. Ominaispiirteiden kuvaus palvelee kohteiden säilyttämisen ja hoidon tavoitteiden määrittelyä sekä korjauksia koskevaa neuvontaa.

Kohteiden arvoiksi on määritelty tietokannassa rakennushistoriallinen, historiallinen ja maisemallinen arvo. Kohteen rakennushistoriaa tarkastellaan alkuperäisyyden, harvinaisuuden ja tyypillisyyden näkökulmista. Alkuperäisyyden arvioinnissa kiinnitetään huomioita siihen, liittyvätkö rakennuksen säilyneet piirteet rakennuksen materiaaleihin vai enemmän ulkoiseen tyyliin ja tilankäyttöön. Harvinaisena pidetään ennen vuotta 1900 rakennettuja rakennuksia. Rakennus voi olla tyypiltään harvinainen tai omaperäinen tai esimerkiksi harvinaistunut ja aiemmin paikallisesti yleinen rakennustyyppi. Tyypillisyyttä arvioidaan sen mukaan, liittyykö se rakentamisaikaan, tyyliin, sosiaaliryhmään, käyttöön tai suunnitteluun.

Maisemallista arvoa tarkastellaan yhtenäisyyden ja monipuolisuuden näkökulmista. Yhtenäisyys voi ympäristössä perustua maankäytön historiaan, aluesuunnitteluun tai rakennuskantaan. Monipuolinen alue ilmentää erilaisia maankäyttötapoja, käyttöhistorian muotoja ja rakennustyyppejä.

4.1. Hausjärven historiaa

Hausjärvi kuuluu Salpausselän-Puujokilaakson viljelymaisemaan. Alueelle ominaista on Puujoen ympärille levittäytyvät laakeat savikot, kuntaa halkaiseva Salpausselän harjumuodostelma sekä sen eteläpuoliset hietalueet. Hausjärvi nimeä on käytetty ensin vain nykyisessä kirkonkylässä sijainneesta järvestä ja sen rannalla sijainneesta kylästä.

Hausjärven alueella vanhimpia asuttuja paikkoja ovat tiettävästi olleet Turkhauta, Puujaa ja Oitti. Kunnan läpi on kulkenut keskiaikainen Vanha Hämeentie reittiä Turkhauta, Lavinto, Karhi tai Hausjärvi, Hikiä, Kuru ja Erkylä. Merkittävä kulkureitti Hämeenlinnaan ja Hakoisten linnaan on kuitenkin ollut Puujoki. Oitista Helsingin suuntaan on päässyt myös vesireittiä Svartä eli Hirvijokea pitkin Mäntsälänjoelle. Perinteisesti tielinjat ovat myös noudattaneet harjumuodostelmia joten Hollolaan ja Lohjan suuntaa on todennäköisesti kuljettu Salpausselkää pitkin.

Hausjärvi kuului Janakkalan seurakuntaan kunnes se vuonna 1611 erotettiin omaksi kappeliseurakunnakseen. Hausjärven kylästä muodostui kunta-alueen keskus sen saatua ensin rukoushuoneen ja myöhemmin kappelikirkon.

Hausjärvellä on ollut sekä vauraita talonpoikaiskyläjä että Erkylän, Karan ja Ryttylän suurkartanot. Erkylän kartanon maista Erkylän ja Vantaan kylistä on erotettu vuonna 1918 osa Hyvinkään kaupunkia, sekä Ryttylän ja Karan kylistä Riihimäen kaupunki vuonna 1922. Kunnan kehittymiseen on voimakkaasti vaikuttanut ensin Ryttylän osalta Helsingin – Hämeen-linnan rautatien valmistuminen 1862 ja myöhemmin Hikiän, Oitin ja Torholan kyliin Pietarin radan rakentaminen 1860-luvun jälkipuolella. Rautatie paransi liikenneyhteyksiä ja toi alueelle uusia mahdollisuuksia. Asemapaikkojen liike-elämä vilkastui ja savikkojen yhteyteen syntyneet tiilitehtaat alkoivat voimakkaan kasvun tuoden työtä maatalouden ulkopuolelta. Hausjärvelle kehittyi kolme uutta keskusta, Hikiä, Oitti ja Ryttylä.

4.2. Hausjärven erityispiirteet

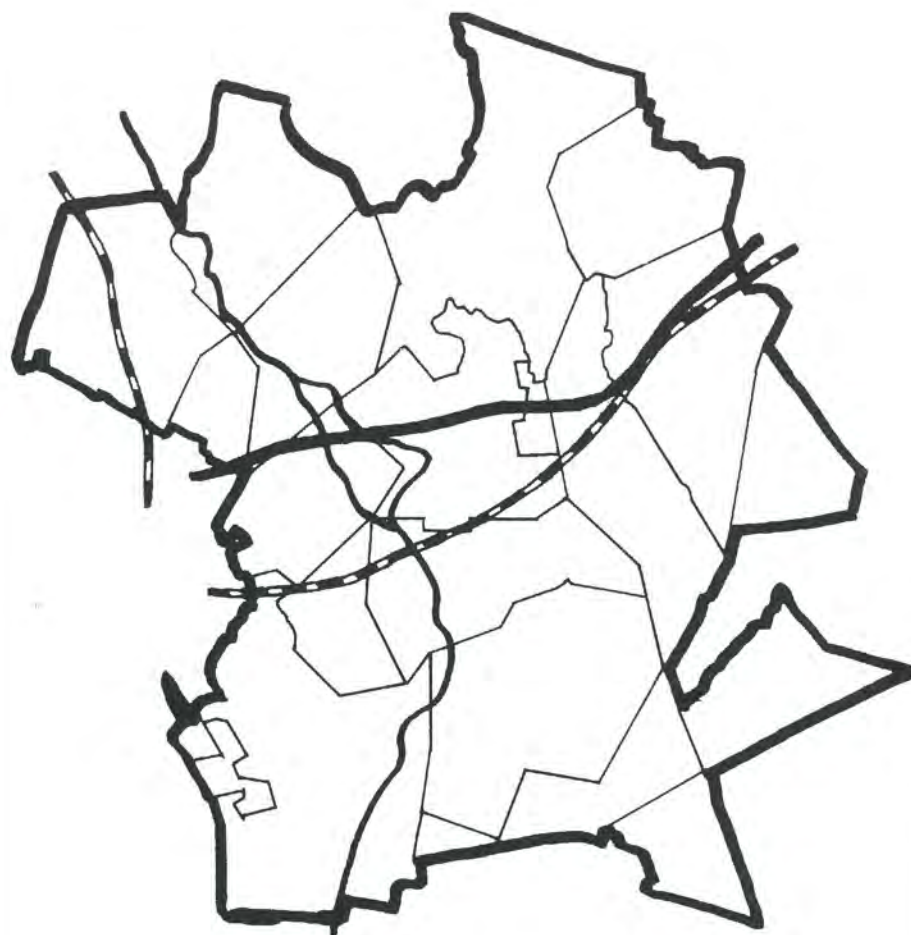
Hausjärvellä on runsaasti suuria vanhoja talonpoikaiskyläjä. Vanhoille kylätonteille on isojaon jälkeen jäänyt tyypillisesti tilakeskus tai kaksi. Muut vanhojen kantatalojen tai niiden osatalojen tilakeskuksista ovat siirtyneet yleisesti kylän keskusta ympäröivän laajan viljelymaiseman keskelle tai reunamille. Pihapiirit sijoittuvat useimmiten mäen rinteille. Isojaossa syntyneet uudistilat sekä torpat on usein perustettu kylien takamaille ja ne sijaitsevat hajallaan kauempana kylien keskuksista omien viljelystensä yKaavio kylien sijoittumisesta Hausjärvellä.

Hausjärvellä on runsaasti sekä uusrenessanssityylisiä 1900-luvun taitteen, että klassistisia 1910-1920-luvun maatilojen päärakennuksia. Myös matala pitkä hämäläistyyppinen talonpoikaistalo kaksine kuisteineen on edustettuna. Pihapiireihin kuuluu tyypillisesti luhtiaitta koristeellisine solan kaiteineen. Aittojen ja vajojen lisäksi pihan rakennuskantaan kuuluu usein karjasuoja vaikka Hausjärven kunnan alueella karjatiloja on enää muutama. Tyypillisin karjarakennus alueella on tiili- tai sementtitiilinen 1920-1930-luvuiltn navetta. Myös lohkokivi- ja hirsinavettoja kunnan alueelta löytyy.

Suurkartanoiden kylissä lähes kaikki kylän maat ja tilat ovat olleet kartanoiden hallussa ja entisillä kartanon haltuun joutuneilla tiloilla ei välttämättä olen ollut mahdollisuutta vaurastua ja kasvaa. Näille kylille tyypillistä on hajallaan sijaitsevat torpat jotka ovat 1900-luvun alkuvuosikymmeninä itsenäistyneet. Ryttylässä kartanomiljöö on uusien käyttötarkoitusten myötä muuttunut ja laajoille pelloille on rakentunut niin teollisuutta kuin eri ikäistä asutustakin.

Hausjärven Hikiällä ja Oitissa on hyvin säilyneet aseman alueet asemineen ja asuinrakennuksineen. Niiden rakennuskanta pohjaa 1860-luvulle Riihimäki-Pietari-radn rakentamisen ajalle. Ryttylän aseman seudusta on jäljellä vain kaksi asuinrakennusta. Mommilassa on ollut pysäkki vuodesta 1905. Radan varrella on myös vahtituparakennukset Ryttylässä Riihimäen rajalla sekä Hikiällä Hikiän ja Oitin välillä. Torholan kylässä on seisakkeen luona asuinrakennus.

Hausjärven taajamat ovat kehittyneet rautatieasemien läheisyyteen. Asemapaikoille on syntynyt teollisuutta, monipuolista liike-elämää sekä edellisten vaikutuksesta itsellisten asutusta. Oitissa ja Ryttylässä on ollut voimakasta tiiliteollisuutta. Ryttylässä on lisäksi ollut lasi- ja puusepäntehtaat ja Oitissa mm. saha. Hikiällä aseman viereen rakennettiin meijeri ja Mommilassa puusepän-tehdas.

Kaavio kylien sijoittumisesta Hausjärvellä.

4.3. Kohdeluettelo kylittäin

ERKYLÄ :

Erkylän kylä sijoittuu Hausjärven kunnan lounaiskolkkaan Hyvinkään ja Riihimäen rajalle. Hyvinkään kaupunki on lohkaistu Erkylän ja Vantaan kylistä. Kylän maaperä on osin Salpaus-selän harjumuodostelmaa ja osin hietä ja moreeni-maata. Harjun mutkassa on Lallujärvi ja Erkylänjärvi. Alueelta alkaa myös Vantaanjoki jonka suvanto muodostaa Myllylammen. Vanha kylä sijaitsi Erkylänjärven ja Lallujärven välisellä kannaksella.

Ennen 1500-luvun puolta väliä maakirjoissa mainitaan kylästä kaksi taloa joista toisesta erotettiin vuonna 1561 Katilaniminen talo. Vuonna 1647 kuningatar Kristiina antoi kaksi vanhinta taloa majuri Jörgen Bergille joka myi talot luutnantti Johan Tallbergille. Talojen ollessa kykenemättömiä maksamaan lampuotiverojaan niistä muodostettiin vuonna 1684 Aapolan rustholli. Rustholli oli 1700-luvulla ja 1800-luvun alussa Tallbergin suvun jälkeen Melartin- ja von Marqward-sukujen hallussa.

Vuonna 1779 Katilan tila yhdistettiin Aapolaan ja 1788 kylän liikamaille muodostettiin neljä uutta taloa, jotka kuitenkin olivat kartanon rälssiä. Kartano käsitti tuolloin Erkylän- ja Vantaan kylät. Vuodesta 1833 Erkylän omisti kenraalimajuri Gustav Adolf Ehrnrooth ja vuodesta 1843 edellisen serkku vapaaherra Johan Reinhold Munck. Vapaaherra Munck jatkoi Erkylän kartanon uudistustyötä uudistaen rakennuskantaa ja perustamalla Hausjärven ensimmäisen kansakoulun. Vuonna 1905 kartano jaettiin perillisten kesken niin että pääosasta rälssiuudistiloja muodostettiin Ahdekallion kartano. Torppia kartanoon muodostettiin seuraavasti: Esko ja Lahti 1764, Santasilta 1777, Piho 1788, Huhtio 1793, Vaskikallio 1798, Antinsaari ja Peräniitty 1801. Torpat itenäistyivät lohkotiloiksi torpparilain myötä.

1. 086401007 Erkylä, kartano

Erkylän kartanon kantatilana on entinen Apolan rustholli. 1700-luvun lopulla se kehittyi suurkartanoksi ja 1843 kartanon maiden pinta-ala oli n. 10000 ha. Kartanon päärakennuksen rakennutti vuosina 1845-1851 kenraali J.R. Munck arkkitehti A.F. Granstedtin piirustusten mukaan. Osin kolmekerroksinen tiilestä muurattu ja valkeaksi rapattu asuinpalatsi on aikakautensa huomattavimpia kartanoarkkitehtuurin edustajia. Se on selvästi irtaantunut empiren muotokielestä sisältäen jo uusgotiikan ja uusrenessanssin piirteitä. Päärakennusta ympäröivä laaja englantilaistyyppinen puisto on istutettu 1850-luvulla. Kartanon pihaan johtaa vanha koivukuja. Kartanopihan eteläpuolella on talouspiha johon liittyvä asuinrakennus on 1840-luvulta. Pienen lammen toisella puolella on vuonna 1850 rakennettu talli, joka on A.F. Granstedtin suunnittelema samoin kuin kartanon pihan pohjoispuolella sijaitseva saman ikäinen viljamakasiini. Makasiini on muutettu asuinkäyttöön. Järven pohjoisrannalla sijaitsee Erkylän Omettana tunnettu kivinavetta vuodelta 1845. Erkylänjärven toisella puolella päärakennusta vastapäätä on Hautaniemi jossa on paroni Carl Munckin hauta. Haudan lähialueet ovat lehtometsää. Erkylän kartano ja kulttuuri- maisema ovat osa valtakunnallisesti ja maakunnallisesti arvokasta kulttuuriympäristöä.

2. 086401008 Eskon koulu

Erkylän kartanon omistaja kenraali, kadettikoulun johtaja ja Helsingin yliopiston sijaiskansleri J.R. Munck perusti alustalaistensa lapsille vuonna 1856 yksityisen koulun. Lähinnä sveitsiläistyyliä edustava vuoraamaton hirsinen koulurakennus valmistui vuonna 1857. Se sijaitsee Erkylänjärven etelärannalla Rehevässä lehtometsässä. Koulu toimi vuosina 1856-1866 ja 1884-1904. Koulurakennus on osa valtakunnallisesti arvokasta kulttuuriympäristöä ja maakunnallisesti arvokas kohde.

3. 086401183 Leponiemi

Leponiemen vahvasti klassistinen pihapiiri sijoittuu Erkylän kartanon maille Lallujärven etelärannalle. Poikkipäädyin, portaalein, pylväskuistein ja nurkkaharkotuksin koristettu rapattu asuinrakennus on valmistunut vuonna 1929. Avaraa ja puistomaista pihaa rajaavat osittain seuraavina vuosikymmeninä valmistuneet piharakennukset.

4. 086401010 Saarentausta

Saarentausta Erkylänjärven etelärannalla on Erkylän kartanon entinen torppa. Se sijaitsee edelleen kartanon mailla. Pitkän talonpoikaistyyppisen päärakennuksen vanhin osa on rakennettu vuonna 1789. Rakennus on Riihimäen sotaveteraanien käytössä. Piha-alueen reunassa sijaitsee kaksi muualta tuotua aittaa ja keskellä vinttikaivo. Entinen torppa sijoittuu Erkylän valtakunnallisesti arvokkaan kulttuurimaiseman sisälle.

5. 086401184 Oma Koti, seurantalo

Erkylään perustettiin vuonna 1901 Toukokuun nuorisoseura. Se sai vapaaherra Munckilta lahjoituksena ensin vuonna 1911 puolet Isontalon päärakennuksesta ja toisen puolen vuonna 1924. Keskellä laakeaa viljelymaisemaa sijaitsevan seurantalonsa pihassa on suuria kuusia.

6. 086401185 Erkylän koulu

Erkylän koulu sijoittuu Riihimäelle johtavan tien lähelle Myllylammen rannalla. 1900-luvun taitteen kouluun on jälleenrakennuskauden jälkeen vaihdetut ikkunat. Koulun läheisyydessä on asuinrakennukseksi muutettu entinen koulun keittola vuodelta 1937. Koulurakennuksen vieressä on ilmeisesti entinen koulun veistola ja opettajien asuinrakennus 1950-luvulta.

7. 086401186 Monnin koulu

Monnin koulutoiminta alkoi kiertokouluna vuonna 1926 Vantaan Salimäen tuvassa. Klassistinen koulurakennus rautatien varteen valmistui vuonna 1928. Koulua on laajennettu 1950-luvulla.

8. 086401187 Kerkkolan sivutilan alue

Monnin alue on ollut Erkylän kartanon itsenäisenä viljeltyä Kerkkolan sivutilaa. Tilakeskuksen vaiheilla on edelleen nähtävissä runsaasti eri ikäistä, pääosin 1900-luvun alkupuolelle sijoittuvaa rakennuskantaa. Entinen Kerkkola, nykyinen Viskari on pitkä pitkänurkkainen talonpoikaistyylinen rakennus, johon on tehty ikkunamuutoksia. Entisen Kerkkolan vieressä on entisiä työväen asuinrakennuksia ja viljelysten reunalla mutkittelevan tien varressa on mm. 1919 rakennettu sementtitiilinen viljamakasiini.

9. 086401104 Katila

Katilan talo erotettiin alun perin vuonna 1561 Erkylän kantatalosta. Vuonna 1779 se kuitenkin yhdistettiin Erkylän kartanoon ja toimi sen jälkeen ilmeisesti torppana. Pystylaudoitettun päärakennuksen vanhin osa lienee peräisin 1850-luvulta. Rakennusta on jatkettu 1882, jolloin myös ikkunat on vaihdettu suurempiin. Kuisti on rakennettu 1930- ja 1940-lukujen taitteessa. Asuinrakennuksen lisäksi pihapiiriin kuuluu aittoja.

10. 086401188 Rauhanummi, kappeli ja krematorio

Hyvinkään seurakunta hankki Hausjärven Erkylästä läheltä Hyvinkäästä vuonna 1965 maa-alueen hautausmaata varten. Männikköiseen kangasmaastoon sijoittuva Rauhanummen hautausmaa otettiin käyttöön vuonna 1972. Rauhanummen siunauskappeli on Arkkitehti-toimisto Aarno Ruusuvuoren suunnittelema. Kappeli vihittiin käyttöön yhdessä hautausmaan kanssa vuonna 1972. Kappelin polveilevana jatkeena on vuonna 1974 valmistunut krematorio.

HAMINA :

Haminan kylä sijoittuu Hausjärven koilliskolkkaan Mommilanjärven eteläpään ja siitä Ansionjärveen jatkuvan Haminanjoen ympärille. Ensimmäinen maininta Haminan kylästä on vuodelta 1543, jolloin kylässä oli vain yksi talo Haminanjoen länsipuolella. Talo jaettiin 1500-luvun lopulla Eerolaksi ja Nuutilaksi. Eerolan talosta lohkaistiin vuonna 1755 Simolan talo ja Eerola jakautui vielä Mikkolaksi ja joen vastakkaiselle rannalle syntyneeksi Niemeläksi. Nuuttila jakaantui 1807 Polliksi ja Riihimäeksi, jotka kuitenkin yhdistettiin vuonna 1869. Nuuttilan tila palstoitettiin toisen maailmansodan jälkeen.

Kylään perustettiin 1786 viisi uudistaloa; Lempiö, Tyrylä, Jokela, Saappala ja Ojala. Lempiö muodostettiin kahdesta Nuuttilan torpasta joita viljeltiin sata vuotta erillään ennen yhdistymistä. Samoin Saappalaa viljeltiin kahtena talona vuoteen 1874. Ojalasta itsenäistyi Myllymaan torppa vuonna 1894. Muita itsenäistyneitä torppia olivat Nuuttilan Jaakkolan ja Ojalan torpat sekä Saappalan Ruokosuo.

Kylän kehitykseen vaikutti voimakkaasti Saidanlahden sahan perustaminen vuonna 1914. Sen ympärille kehittyi mm. työväen asutusta ja kylän keskus siirtyi Haminanjoen itärannalle. Saha lopetti toimintansa vuonna 1981 ja sen rakennukset purettiin.

11. 086402068 Haminan kulttuurimaisema

Haminan kylän asutus sijoittuu pääosin entisen sahan ympärille ja Haminanjoen läheisyyteen. Sahan alue toimii nykyään virkistyskäytössä ja osa sen toimintaan liittyneistä säilyneistä rakennuksista on muutettu asuinkäyttöön. Joessa olevassa pienessä saarella on klassistinen, asuntolana toiminut Iso-Saarela. Kylän entinen koulurakennus joen länsipuolella on nykyään asuinkäytössä. Alun perin vuonna 1908 rakennettua koulua on korjattu useaan otteeseen, mutta eniten sen ulkoasu lieene muuttunut 1950-luvulla. Entisen sahan itäpuoliselle mäelle on rakennettu vuonna 1925 voimakkaasti klassistinen nuorisoseurantalo rakennusmestari Heikki Kaartisen suunnitelmien mukaan.

Rantakaistaleita lukuun ottamatta Haminanjokea ympäröivät molemmin puolin laajat viljelyaukeat. Mommilan asemalta tullessa rannassa koivukujan päässä on Saappalan ja vastakkaisella rannalla Mikkolan klassistiset päärakennukset 1920-luvulta. Jälkimmäisen eteläpuolella on Simolan pihapiiri, jossa asuinrakennus lieene 1800-luvun puoli-aiasta. Pohjoisempaan, Mommilan järven länsirannalla on Lempion tilakeskus rantaa viettävien peltöjen takana metsään rajautuvalla rinteellä. Lammille johtavan tien varressa on maanviljelysneuvos Alfred Kordelinin muistomerkki. Haminan kulttuurimaisema edustaa joen varteen muodostunutta viljelymaisemaa sekä joen vaikutuksesta syntyneen teollisuuden muovaamaa ympäristöä. Alueen rakennuskannassa on runsaasti 1920-luvun klassismin edustajia. Se on maakunnallisesi arvokasta kulttuuriympäristöä.

12. 086402056 Jokela

Jokela on 1780-luvulla perustettu uudistila. Se on pysynyt samalla suvulla perustamisestaan lähtien. Tilan talouskeskus sijoittuu Mommilanjärveen laskevan pienen joen varteen viljelyaukean laidan Lammin rajalle. Nykyisestä mansardikattoisesta asuinrakennuksesta vuodelta 1913 löytyy jo klassistisia piirteitä. Pihapiirissä on lisäksi luhtiaitta sekä mm. sementtitiilinen navetta 1950-luvulta.

13. 086402059 Saappala, ent. Niemelä

Nykyinen tila on muodostettu Niemelän ja Saappolan tiloista vuonna 1904. Klassistinen asuinrakennus Haminanjoen rannalla on vuodelta 1920. Puistomaiseen pihaan johtaa tieltä koivukuja. Tilan talousrakennukset ovat asuinpihasta irrallaan viljelysten yhteydessä. Asuinrakennus on mainittu osana maakunnallisesti arvokasta kulttuuriympäristöä.

14. 086402058 Mikkola, ent. Nuuttila, Lehtiniemi

Nuuttilan tila muodostu kylän kantataloa jaettaessa 1500-luvun lopulla. Isojaon aikaan tilasta erotettiin kaksi torppaa Lempion taloksi. Tilaa omisti 1900-luvun alkupuolella Oy Haminankylä, Saidanlahden saha ja myöhemmin Paloheimo Oy. Tuolloin tila toimi puutarha- ja viljelys-tilana. Nykyinen päärakennus vuodelta 1928 oli kesähuvilana ja vierastalona. Pihassa on lisäksi 1920-luvulla rakennettu aittarakennus sekä puiset navetta ja talli 1900-luvun alusta. Tila on osa maakunnallisesti arvokasta kulttuuriympäristöä.

15. 086402046 Simola

Simolan talo on lohkottu Eerolasta, kylän kantatalon puolikkaasta mahdollisesti 1755. Tila on ollut samalla suvulla vuodesta 1887. Maalaistalon pihapiiri on notkelmassa Haminanjoelle viettävien peltojen päässä. Pihapiiriin pitkä asuinrakennus on noin 1860-luvulta ja tiilinen navetta vuodelta 1930. Luhtiaitan vanhin osa on vuodelta 1799 ja sitä on jatkettu 1800-luvulla. Aarinkaisten tien varrella on riihi 1700-luvulta ja pelloilla joen lähellä toinen asuinrakennus. Tila on osa maakunnallisesti arvokasta kulttuuriympäristöä.

16. 086402045 Myllymaa

Vuoden 1820 tienoilla perustettu torppa itsenäistyi Ojalan uudistalosta vuonna 1894. Maalaistalon pihapiiri sijoittuu Mommilanjärven länsipuolta pohjoiseen kulkevan Lempiontien varteen. Pihapiirissä on luhtiaita ja mäkitupalaismökki 1870-luvulta. Pihapiirin asuinrakennus on tehty 1990-luvulla ja sementtitiilinen navetta vuodelta 1935.

17. 086402057 Lempio

Lempion tilakeskus sijoittuu Mommilan järven länsipuolelle mäen rinteeseen metsän laitaan. Viljelykset laskevat itään järvelle. Tila on kahdesta Nuuttilan torpasta vuonna 1786 perustettu uudistalo. 1890-luvulla tehtyä päärakennusta on remontoitu mm 1960-luvulla. Päärakennuksen lisäksi pihapiirissä on luhtiaita 1820-luvulta ja asuinrakennuksen ikäinen kivikellari. Toinen asuinrakennus on vuodelta 1930 ja tiilinen navetta 1950-luvulta.

HAUSJÄRVI

:

Hausjärven kylän sijoittuu keskelle kuntaa. Kylän läpi on kulkenut jo keskiaikaisperäinen Vanha Hämeentie. Nyt kylän viljelymaisemaa halkoo maantie 54 sekä lähes vanhaa tielinjaa noudatteleva maantie Hyvinkäälle. Kylän maisema on kumpuilevaa viljelymaisemaa jota rajaa metsäinen harjumaaisema. Hausjärven kylä on alkuaan sijainnut järven rannalla, mutta matala järvi on kuivattu viljelyalaksi.

Suuressa kylässä oli jo vuonna 1539 seitsemän taloa; Hinkkala, Pietilä, Seppälä, Heikkola, Ämmälä, Laskola ja Kolkkala. Vaurain talo, Hinkkala suoritti ratsupalvelusta 1600-luvulla. Se jaettiin vuonna 1784 Ali- ja Yli-Hinkkalaksi. Puolikas Kolkkalaa sai kappalaisen virkatalon oikeudet vuonna 1684. Vuonna 1694 Ämmälästä tuli sotilasvirkatalo kunnes se 1930 lohkottiin ja kantaosan nimeksi tuli Äijälä. Pietilän tila jaettiin niin, että seurakunnan puolisko sai 1901 kirkkoherran virkatalon oikeudet ja kunnan osuus käytettiin vaivaistaloksi. Heikkolan talosta jaettiin Aapola vuonna 1765. Seppälän talo säilyi jakamattomana. Laskola liitettiin vuonna 1919 kunnalliskodin tilaan.

Isonjaon yhteydessä Hausjärven kylään muodostettiin neljä uudistaloa; Vainola, Vuorenalusta, Umpistemaa ja Palkkimäki. Vuorenmaa jaettiin vuonna 1821 jolloin toinen puolisko sai nimen Kajanto. Umpistenmaa jaettiin vuonna 1796 Mattilaksi ja Mäkeläksi.

Hausjärven kylästä muodostui kunta-alueen keskus sen saatua ensin rukoushuoneen ja myöhemmin kappelikirkon. Nykyinen 1789 valmistunut kirkko on rakennettu edellisen viereen mäen rinteelle Vanhan Hämeentien varteen. Kirkon yläpuolella on kunnantalon toiminut vuonna 1880 rakennettu entinen vaivaistalo.

18. 086403071 Hausjärven kulttuurimaisema

Maasto keskiaikaisperäisen Vanhan Hämeentien varrella on kumpuilevaa viljelymaisemaa. Hausjärven kyläkeskus kasvoi kirkon takaiselle mäelle keskiaikaisperäisen Vanhan Hämeentien varrelle vanhasta kylätontista etelään. Mäen laidalla on 1789 valmistunut kirkko kirkkotarhoineen sekä Vanha Kirkkoherran pappila. Kirkon vieressä on entinen lainajvästön viljamakasiini 1850-luvulta, ja kirkkoa vastapäätä on muualta 1900-luvun alussa siirretty liikerakennus. Lavintoon johtavan tien varrella ja kirkon eteläpuolella Alitien varrella on joitakin itsellisasumuksia. Kirkon eteläpuolella rinteessä on vaivaistaloksi rakennettu entinen kunnantalo ja sen eteläpuolella Kylä-Vainolan tilan päärakennus. Mäen päällä on hautausmaa porttirakennuksineen ja vastakkaisella puolella on G. Nordenswanin suunnittelema siunauskappeli vuodelta 1955.

Oittiin johtavan tien varrella on entinen kylätontti, jossa edelleen sijaitsevat Aapolan ja Yli-Hikkalan tilojen pihapiirit. Joen notkelmassa kirkon suuntaan on Ali-Hinkkalan tilakeskus entisine nahkurinpajoineen. Kylätontilta Oitin suuntaan seuraavalla mäenrinteellä ovat juhlavasti sijoittuneet entinen kunnalliskoti apurakennuksineen sekä entinen kappalaisen pappila 1860-luvulta. Entisen vanhainkodin vieressä on koulu 1960-luvun taitteesta. Entisen järven toisella laidalla on Kolkkalan ja Äijälän tilakeskukset. Hikiään johtavan tien varressa harjun rinteessä on nuorisoseuratalo Ahjola vuodelta 1908 sekä Kajannon tilakeskus pääosin 1890-luvun rakennuskannalla. Hausjärven kulttuurimaisema on valtakunnallisesti ja maakunnallisesti arvokas kulttuuriympäristö.

19. 086403065 Entisen vanhainkodin alue

Entinen vanhainkoti sijoittuu mäelle kirkolle johtavan tien varteen. Viereisellä tontilla mäen päällä on entinen kappalaisen pappila ja alapuolella rinteessä on ala-asteen koulu. Ympäristö on hoidettua puistoa. Vuonna 1905 Pietilän tilalle valmistuneessa rakennuksessa toimi vanhainkoti aina vuoteen 1991, jolloin Oittiin valmistui terveyskeskus ja vanhainkoti Lehtimajat. Päärakennuksen toisella puolella on ruumishuone, entinen mielisairaala, navetta ja sauna vuodelta 1936, sekä kauempana mäen alla entisen työntekijän asuinrakennus. Pikkupappilan vieressä on entinen pehtoorin rakennus. Päärakennus katsoo kirkonkylän kumpuilevaan kulttuurimaisemaan, seuraavan mäen entiselle kylän keskukselle ja kirkolle. Kunnalliskodin laajennusosassa on vanhustenhuoltoa, muuten alueen rakennukset ovat yksityiskäytössä. Entisen kunnalliskodin alue on maakunnallisesti arvokasta kulttuuriympäristöä.

20. 086403054 Pikku-Pappila, Puustelli

Hausjärven seurakunta osti vuonna 1867 rakennetun entisen tyttö-koulun rakennuksen kappalaisen virkataloksi. Rakennus siirrettiin kansakoulun tontilta Kiveäs-nimiselle tontille vuonna 1892, jolta ajalta rakennuksen nykyinen uusrenessanssi-tyylinen vuoraus on peräisin. Puistomaisessa pihapiirissä on entinen navettarakennus 1900-luvun alusta. Puustelli toimi papin virkatalona 1960-luvulle, jonka jälkeen rakennus on ollut yksityisomistuksessa. Nykyisten omistajien toimesta rakennus on kunnostettu huolellisesti. Pikku-Pappila paloi loppuvuodesta 2003, jonka jälkeen se kunnostettiin uudelleen. Rakennus pihapiireineen on maakunnallisesti arvokasta kulttuuriympäristöä.

21. 086403047 Aapola

Aapolan tila on muodostui kun Heikkolan kantatalo jaettiin kahtia vuonna 1765. Tilakeskus sijoittuu vanhalle kylätontille. Samalla mäellä on myös Yli-Hinkkalan pihapiiri. Pihojen välistä kulkee Vanha Hämeentie. Päärakennus on 1830-luvulta ja sitä on korjattu noin vuonna 1900, jolta ajalta laudoitus lienee. Rakennukseen on myöhemmin tehty kuistimuutoksia. Pihapiirissä on päärakennuksen lisäksi pakaritupa, jonka vanhin osa on 1880-luvulta, viljamakasiini vuodelta 1921 ja mansardikattoinen tiilinavetta. Kuusikulmaiseen kylän entiseen vesitorniin vesi pumpattiin oinaspumpuilla alemmaa läheltä jokea 1920-luvulta lähtien kun kylään tuli sähkö. Mäen kahden tilakeskuksen ympärille levittäytyy viljelymaisema niin kirkon kuin kunnalliskodinkin suuntaan. Mäellä, Kappalaisentien toisella puolella on Yli-Hinkkalan tilakeskus

22. 086403061 Ali-Hinkkala

Ali-Hinkkalan tilakeskus sijoittuu pienelle mäelle joen muodostamaan notkelmaan vanhan kylätontin ja kirkon välillä. Pihan läpi on kulkenut Vanha Hämeentie. Ali-Hinkkala on alun perin lohkottu Hinkkalan talosta 1784. Vuonna 1880 nahkuri Vilho Malmbergin alkoi viljellä tilaa. Nahkurin paja pihapiirin rakennuksissa työlli parhaimmillaan 1900-luvun taitteessa 7 henkeä. Päärakennus vuodelta 1905 on rinteiden korkeimmalla kohdalla. Nykyisen tielinjauksen vieressä on verstaas- ja varastorakennukset 1880-luvulta. Hirsiset navetta ja aitta sijoittuvat vanha tielinjauksen toiselle puolelle. Kirkon puolella tietä pellolla on hirsinen makasiini.

23. 086403067 Yli-Hinkkala

Yli-Hinkkala muodostui kun Hinkkalan kantatalo jaettiin kahtia vuonna 1784. Tilakeskus sijoittuu vanhalle kylätontille Aapolan pihapiiriin kanssa. Pihojen välistä kulkee Vanha Hämeentie. Nykyinen päärakennus on vuodelta 1930 ja sitä on korjattu ja laajennettu 1980-luvulla. Pihapiirissä on aitta vuodelta 1800. Tallikäytössä olevan karjarakennuksen vanhin osa on vuodelta 1797.

24. 086403107 Vanha-Äijälä

Vanha-Äijälän pihapiiri sijoittuu entisen järven laidalle. Viljelymaiseman yli on näkymät niin Kolkkaan, Vanhaan Pappilaan kuin vanhalle kylätontillekin. Ämmälä oli Yksi Hausjärven kylän kantataloista 1500-luvulta. Talo siirtyi kruunulle ja sitä asuttivat Uudenmaan Rakuunarykmentin everstiluutnantin komppanian piiskurit. Virkatalona toiminut talo siirtyi vuokrataloksi vuonna 1800. Tila lohkottiin vuonna 1930 ja kantatalo nimettiin Äijäläksi. Pitkä talonpoikaistyylinen päärakennus on pääosin vuodelta 1800. Sitä on myöhemmin jatkettu ja kuisti on rakennettu uudelleen. Pihassa on hirsiset aitta- ja vajarakennukset, kellari sekä tiilinaavetta.

25 086403051 Kolkkala

Kolkkalan tilasta on maininta jo vuodelta 1539. Kolkkalasta lohkaistiin puolikas kirkkoherran pappilaksi. Nykyinen päärakennus on tiettävästi tilan kolmas. Kolkkalan tilakeskus sijoittuu vanhasta kyläkeskuksesta kaakkoon entisen järven rantamille, kirkonkylän kulttuurimaiseman laidalle metsän reunaan. Vuonna 1892 valmistuneen uusrenessanssityylinen asuinrakennuksen ja empirevaikutteisen pakarituvan asuinpiha on erotettu tiestä kivi- ja pensasaidalla. Tien toiselle puolelle sijoittuu pitkä aitta- ja vajarakennus sekä tiilinen navetta vuodelta 1932. Tien varteen sijoittuvat myös sauna ja maakellarit.

26. 086403050 Kirkko ja lainajyvästön makasiini

Hausjärvi erotettiin omaksi kappeliseurakunnakseen Janakkalasta vuonna 1611. Hausjärven kylään rakennettiin ensin vaatimaton saarnahuone joka vuonna 1661 muutettiin kappelikirkoksi. Vanhan kirkon jäätyä pieneksi asukasmäärän kasvettua päätettiin rakentaa uusi kirkko. Nykyinen kirkko valmistui 1789 ja se vihittiin käyttöön 1824. Tapulillisen ristikirkon tekijänä toimi rakennusmestari Martti Tolpo. Kirkko on sekä maakunnallisesti arvokasta että osa valtakunnallisesti arvokasta kulttuuriympäristöä. Katovuosien siemenviljan turvaamiseksi perustettiin lainajyvästö. Se toimi ensin kirkon kellotapulissa vuodesta 1832 siihen saakka kunnes päätettiin rakentaa erillinen makasiini. Makasiinin rakensi kirkon läheisyyteen pitäjän puuseppä Kalle Kustaa Kajander vuonna 1853. Nykyään rakennuksessa toimii kotiseutumuseo. Pitäjänmakasiini on maakunnallisesti arvokasta kulttuuriympäristöä.

27. 086403106 Vanha pappila, Kolkkala

Vanhan pappilan tila on lohkaistu Kolkkan tilasta. Uusrenessanssityylinen päärakennus rakennettiin vuonna 1892 entisen Hausjärven rannalle. Päärakennuksen arkistosiipi on vuodelta 1939 ja renkituparakennus on rakennettu vuonna 1897. Pihapiiriin kuuluneet aittarivi ja tiilinautot 1800-luvun lopulta ovat yksityisomistuksessa. Vanha pappila on ollut Hausjärven seurakunnan toimintakeskuksena vuodesta 1977. Se on maakunnallisesti arvokasta kulttuuriympäristöä.

28. 086403049 Kajanto

Kajannon tila sijoittuu Kirkonkylän-Hikiän kulttuurimaiseman eteläosaan jossa peltoaukeaa rajoittaa lännessä salpausselän harju. Tila on lohkottu vuonna 1837 Vuorenalustan uudistilasta. Pihapiirin rakennuskannasta suurin osa on peräisin 1800-luvun lopulta kirjailija-maantutkijasta Kalle Kajanderin isän rakennusmestari K. G. Kajanderin ajalta. Vuonna 1901 rakennetun päärakennuksen lisäksi pihapiirissä on tiiliset talli ja navettarakennukset. Kaksiosaisesta aitasta löytyvät vuosiluvut 1808 ja 1832. Pakaritupa rajaa pihapiiriä viereisestä entisen väentuvan pihasta. Tieltä katsottuna pihon sulkee navetan lisäksi pitkä tiilipilainen vajarakennus.

29. 086403062 Mattila

Mattilan tila on erotettu Umpistenmaa-tilasta noin 1830-luvulla. Tilakeskus sijaitsee Riihimäki-Pietari-radan varressa kylästä irrallaan. Pihapiirin rakennuskannasta pääosa lienee 1900-luvun alusta. Asuinrakennuksen lisäksi pihasta löytyy mm. luhtiaita ja hirsinen navetta.

HIKIÄ :

Hikiän kylä sijoittuu vanhan kyläkeskuksen eteläpuolelle Vanha Hämeentien varrelle. Hiki-ässä oli vuonna 1539 kuusi taloa. Niiden nimiksi vaikiintuivat Raivala, Rusila, Kartano, Hengetön, Seppälä ja Isotalo. Vanha kylätontti sijaitsi lähellä Vanhaa Hämeentietä, nykyisellä Viinunttiellä.

Isotalon, Seppälän ja Raivolan rälssit pidätettiin kruunun tiloiksi vuonna 1723. Hengetön tunnetaan Pakkalana vuodesta 1897. Kartano jaettiin vuonna 1766 jolloin muodostui Kalkeen tila. Jaettu Isotalo käytettiin toisen maailmasodan jälkeen asutustoimintaan. Isojaon yhteydessä Hikiään muodostettiin neljä uudistaloa, vuonna 1787 Savela, vuonna 1794 Nummenmaa, sekä vuonna 1805 Hautala ja Mattila.

Hikiän kehittymiseksi yhdeksi Hausjärven kolmesta taajamasta on vaikuttanut voimakkaasti Riihimäen-Pietarin rata. Aseman ympärille syntyi rautatievirkamiesten asutuksen lisäksi kauppoja ja täysihoitola. 1930-luvulla muuntoasema toi sähköä ja lisää asutusta.

Tilakeskusten ja viljelysten muodostama kulttuurimaisema levittäytyy Vanhan Hämeentien ja Selänojalle johtavan tien varteen. Inventoimatta jäi irrallinen Ylitalon ja Sännälän muodostama kokonaisuus Halkomäentien varressa.

30. 086404070 Hikiän kulttuurimaisema

Tilakeskusten ja viljelysten muodostama kulttuurimaisema levittäytyy Vanhan Hämeentien ja Selänojan johtavan tien varteen. Vanha kylätontti sijoittuu lähelle vanhaa tietä ja sen seutuvilla on edelleen Ylitalon tilakeskus sekä muuta vanhaa rakennuskantaa. Selänojan tien lähellä on viljelysten ympäröiminä Raivolan, Pakkalan, Kivistön ja Kartanon tilakeskukset. Vanhan Hämeentien risteyksessä on Juhani Ahonkin asuttama Kalkee ja sitä vastapäätä entinen koulurakennus, molemmat 1890-luvun taitteesta. Hikiän koulu kulttuurimaisemassa viljelyaukea laidalla on 1950-luvulta. Hikiän kulttuurimaisema on maakunnallisesti arvokasta kulttuuriympäristöä.

31. 086404112 Hikiän asema

Hikiän vuonna 1869 valmistunut asema on rakennettu IV-luokan tyyppipiirustusten mukaan. Sitä on laajennettu vuosina 1873 ja 1904. Tyypillisistä asema-alueista poiketen rautatievirkamiesten asuinrakennukset sijoittuvat radan vastakkaiselle puolelle. Aseman pihassa on makasiini ja saunarakennukset. Asema on mainittu valtakunnallisesti ja maakunnallisesti arvokkaana kulttuuriympäristönä.

32. 086404053 Hikiän aseman seutu

Hikiän aseman työntekijöiden asuinrakennukset on tehty asemaa vastapäätä sijaitsevaan harjun rinteeseen. 1800-luvun lopun asuinrakennukset sijaitsivat alueella harvana nauhana. Alueelle on syntynyt myös runsaasti itsellisten asuinrakennuksia sekä pientä liiketoimintaa. Alueella on sijainnut kauppa ja sen vieressä kahvila ja majatalo. Aseman alueen lähellä on rakennusteknikko Emil Ekegrenin suunnittelema tiilinen klassistinen muuntoasema, jota alettiin rakentaa vuonna 1932. Muuntoaseman kautta kulki valtakunnan verkko Imatrankoskelta Korian kautta Hikiälle ja edelleen Helsinkiin. Muuntoasemaan liittyy pieni asuinalue rautatien ja Hikiäntien lähellä.

33. 086404055 Vanhan keskustan alue

Hikiän aseman viereen kehittyi kylän keskusta. Heti aseman takana on entinen meijeri vuodelta 1921, asuinrakennus 1930-luvulta. Raitin varrella on entinen Hausjärven osuuskaupan liikerakennus. Se on kunnalle harvinaista funktionalismia vuodelta 1937.

34. 086404094 Terveystalo

Entisessä maalaistalon päärakennuksessa toimi toisen maailmansodan aikana VR:n painatusosaston matkalipputehdas. Sodan jälkeen se toimi kotitalousopetuksen koulutustila. Nykyään vuonna 1935 valmistunut klassistinen rakennus on Hikiän terveystalona.

35. 086404108 Kalkee

Kalkee on lohkottu Kartanon tilasta vuonna 1766. Tilakeskus sijaitsee Vanhan Hämeentien varrella muinaisen Hikiän kestikievarin paikalla. Kalkeen omistajaksi tuli vuonna 1855 Vilhelm Palander joka perusti tien toiselle puolelle koulun kuolleen poikansa muistolle. 1900-luvun alkupuolella ennen Tuusulaan muuttoaan Kalkeessa asui mm. kirjailija Juhani Aho. Uusrenessanssityylinen päärakennus on vuodelta 1885. Puistomaisessa pihassa on lisäksi aitta, vajoja sekä uudempi talousrakennus.

36. 086404066 Uusitalo

Uusitalo on ilmeisesti Nummenmaan uudistalosta lohkottu tila. Se sijoittuu uudistalojen tapaan irralleen kyläkeskuksesta. Suurella poikkipäädyllä varustettu päärakennus on tietyvästi rakennettu 1910. Puistomaiselle mäelle sijoittuvassa pihapiirissä on lisäksi aitta ja tiilinen navetta.

37. 086404069 Pitokartano, ent. Savela

Savelan uudistalo on perustettu vuonna 1787. Pitokartanon osa käsittää entisen puistomaisen asuinpihan aitta-vajariveineen. Savelan puoli on erotettu siitä käsittäen entisen karjapihan vajoineen ja tiilina-vetoineen. 1930-luvulla rakennettu päärakennus on nimensä mukaisessa käytössä.

38. 086404060 Mäkelä

Mäkelä on Kartanoon 1797 perustettu torppa. Se sijaitsee Hikiän Kallion kulmalla. Osa Mäkelän asuinrakennuksesta lieenee ainakin 1800-luvun alkupuolelta. Sitä on jatkettu ja laajennettu useaan otteeseen.

39. 086404052 Mattila

Mattilan on Hikiän Hyvinkään ja Mäntsälän rajalla sijaitsevan osaan vuonna 1805 perustettu uudistalo. Se oli alun perin Janakkalan nimismies Samuel Liljebladin virkatalona. Tila siirtyi yksityisömis-tukseen vuonna 1848. Puistomaisessa pihassa sijaitseva entinen päärakennus 1900-luvun taitteesta on asumattomana. Pihapiirissä on karjasuoja ja aittakompleksi sekä entinen työväenasunto. Tilalle johtavan tien varrella on kaksi työväen asuinrakennusta.

KARA :

Karan kylä Hausjärven länsiosassa lienee asuttu jo 1300-luvulla. Kylän viljelymaiseman koillispuolella kulkee Vanha Hämeentie soraharjannetta pitkin. Kylän läpi kulkee Karantie. 1500-luvun puolivälin jälkeen Karan kylässä oli kolme taloa: Anttila, Vilppula ja Penttilä. Vuodesta 1559 Vilppula ja Penttilä olivat rouva Ingeborg Boijen rälssiä ja pysyivät asuttuina. Vilppulan toisesta puoliskosta muodostettiin säterikartano neiti Karin Hornille, toinen puolikas, Kokko, pysyi rälssinä.

Karan säteri ja rälssi olivat vuoteen 1735 luutnantti Gustav Johan Hornin ja hänen leskensä omistuksessa. Vuodesta 1735 vuoteen 1789 omistajana oli Blåfield-suku, jonka aikana tila muuttui asumakartanoksi. Vuoteen 1803 Karaa omisti von Konow-suku, jolloin kartano siirtyi Nordensvan-suvun omistukseen. Vähitellen kartanoon liitettiin myös pääosa Anttilan tilasta ja laajimmillaan se käsitti pääosan kylästä. Karasta erotettiin osa Riihimäen kaupungille vuonna 1922.

40. 086405009 Karan kulttuurimaisema

Karan kulttuurimaisema levittäytyy luode-kaakko suuntaisen harju-muodostelman eteläpuolelle. Luoteessa viljelymaisema yhdistyy Ryttylän peltoaukeisiin. Karan kartanon jälkeen viljelykset taittuivat etelään kohti Riihimäkeä noudatellen pientä Helijokea. Karan kylän maisemaa hallitsee Karan kartanon tilakeskus puistoineen. Se on rakentunut pienelle mäelle 1700-luvulta lähtien. Kartanon kohdalla Karantie on reunustettu puukujanteella. Tien toisella puolella kartanon asuinpihasta sivussa on suuri navettarakennus joka karjasuojakäytön jälkeen toimi mm. Riihimäen Autokori Oy:n tehtaanä. Lähellä Ryttylään johtavaa Suonsillantietä on tyhjiillään oleva Tienhaaran talo 1900-luvun alusta ja Haapamäen talo 1900-luvun vaihteen tienoilta. Karan kartano ja kulttuurimaisema on maakunnallisesti arvokasta kulttuuriympäristöä.

41. 086405021 Karan kartano

Karan kartano on 1800-luvun alkupuolelta ollut Nordenswan-suvun hallussa. Kartanon asuinpiha sijoittuu kukkulalle pieneen puistoon. Karantiellä kartanon kohtaa merkitsee juhlaava puukujanne. Kustavilaismallinen päärakennus on rakennettu 1811-1812. Rakennusta on remontoitu 1930-luvulla, jolta ajalta on mm. päädyssä pieni erkkeri-ikkuna. Edellisen vieressä on pitkä matala talonpoikaistyypinen päärakennus 1700-luvulta. Pihapiirissä on lisäksi useita vanhoja talousrakennuksia ja työväen asuinrakennuksia. Karan kartano on osa maakunnallisesti arvokasta kulttuuriympäristöä.

42. 086405109 Vanajanaho

Vanajanaho on alun perin Karan kartanon Vilppulan vuonna 1795 perustettu torppa. Itsenäistymisensä jälkeen tilakeskus on siirretty nykyiselle paikalleen. Asuinrakennus on noin vuodelta 1920. Remontoidussa rakennuksessa on persoonallinen aumattu mansardikatto.

Karhin kylä Riihimäen rajalla lienee asutettu 1300-luvun kuluessa. Vanhan Hämeentien toinen haara kulkee kylän läpi toisen kulkiessa Lavinnon kautta Hikiälle. Kylätontti sijoittui maantien varteen kumpareelle. Alkuperäiset talot olivat Hinkkala, Kuumola, Rekola, Pekkala ja Pirjola(Tiiveli). Näistä Kuumola ja Hinkkala olivat lampuotien viljelemiä rälssitaloja, Kuumolan ollessa Hausjärven vanhin rälssitalo. Molemmat rälssitalot siirtyivät talonpoikien omistukseen 1800-luvun alussa. Vanhalla kylätontilla on säilynyt harvinaisen runsaasti tilakeskuksia.

43. 086406119 Karhin kulttuurimaisema

Karhin kulttuurimaisema on metsän peittämää loivaa moreeniharjannetta ja sen lounaispuolella polveilevaa viljelymaisemaa. alueen pohjoisosiin nummimaiselle rinteelle sijoittuvat Nummi- ja Kylä-Hinkkalan talot. Vanhalla kylätontilla alueen keskellä sijaitsevat edelleen Kuumolan, Ali-Rekolan, Uusi-Pekkalan ja Jaakkolan talot. Mattilan talo sijoittuu Hikiälle johtavan tien laidalle lähelle klassistista, vuonna 1926 valmistunutta ja jälleenrakennuskaudella laajennettua koulua. Kylätontilla sijaitseva Vuonna 1782 lohkotun Ali-Rekolan remontoitu päärakennus on 1900-luvun taitteesta. Talon tiiviissä pihapiirissä on lisäksi lohkokiviperustainen hirsinavetta, luhtiaitta ja vajarakennus. Karhin kylä ja kulttuurimaisema on osa valtakunnallisesti ja maakunnallisesti arvokasta kulttuurimaisemaa.

44. 086406116 Nummi-Hinkkala

Nummi-Hinkkalan tila sijoittuu osin metsäiselle mäelle Kylä-Hinkkalan talon kanssa. Se on lohkottu Hinkkalan kantatalosta vuonna 1802. Asuinrakennus on 1930-luvulta. Pihapiirissä on luhtiaitta vuodelta 1846 sekä kalustovaja 1900-luvulta. Entisen navetan paikalle on rakennettu sitä mukaileva kalustusuoja. Pellon laidassa on riihi vuodelta 1818.

45. 086406114 Kylä-Hinkkala

Kylä-Hinkkalan tila sijoittuu osin metsäiselle mäelle Nummi-Hinkkalan talon kanssa. Se on lohkottu Hinkkalan kantatalosta vuonna 1802. Päärakennus on entinen kappalaisen pappila joka siirrettiin nykyiselle paikalleen 1898. Rakennuksen vanhimmat osat lienevät 1700-luvulta. Rakennusta on jatkettu pienemmästä kuistista etelään vuonna 1964. Toinen kuisteista on rakennuksen korkuinen ja siinä on uusgoottilais-henkinen ikkuna. Pihapiirissä on tiilinen navetta ja luhtiaitta ristikkokaiteella.

46. 086406113 Kuumola

Tiettävästi Hausjärven vanhin rälssitalo Kuumola siirtyi talonpoikaisomistukseen vuonna 1812. Tilakeskus sijoittuu vanhan kylätontin tienoille viljelysten laitaan. Uusrenessanssityylinen asuinrakennus on rakennettu vuosina 1895-1896. Puistomaisessa pihassa on lisäksi samoihin aikoihin rakennetut pakaritupa ja luhtiaitta. Tiilinen navetta rajaa pihaa Ali-Rekolasta.

47. 086406118 Jaakkola, ent. Yli-Rekola

Rekolan talo jaettiin Yli-Rekolaksi ja Ali-Rekolaksi vuonna 1782. Yli-Rekola osti vuonna 1867 Tiivelin ja vuonna 1907 Mäkelän tilat. Yli-Rekolan isännäksi tuli sittemmin talousneuvos Väinö Jaakkola ja yhdistetyn suuren tilan nimeksi muutettiin Jaakkola. Jaakkolan pihapiiri sijaitsee vanhalla kylätontilla mäen laella. Samassa pihapiirissä on myös Uusi-Pekkanen talo. Kaksikerroksinen tiilinen päärakennus on vuodelta 1910. Ikkunajakoa lukuun ottamatta rakennuksessa on klassistisia piirteitä. Asuinpihassa on tiilinen tallirakennus ja edellisen päärakennuksen aikainen maakellari. Asuin- ja karjapihojen välissä on puistovyöhyke. Tilalla on hirsiset riihi, vilja-aita ja paja. Rinteessä on suuri tiilinen navetta ja pieni voimalarakennus.

48. 086406117 Uusi-Pekkala

Pekkala sijoittuu vanhalle kylätontille Jaakkolan kanssa samaan pihapiiriin. Uusi-Pekkanen asuinrakennus on pitkä ja matala talonpoikaistalo. Sen vanhin osa on vuodelta 1803. Asuinrakennuksen vieressä on vanha riihi.

49. 086406115 Mattila

Mattilan tila lohkottiin Tiivelin kantatalosta 1758. Mattilasta erotettiin Mäkelä vuonna 1814. Sukutilana pysyneen Mattilan tilakeskus sijoittuu irralleen kylätontista etelään. Tilan nykyinen päärakennus on rakennettu vuonna 1904. Kaksikuistisen rakennuksen toiseen päättyyn on rakennettu ullakolle rungon sisäinen parveke. Pihapiirissä on lisäksi vanha riihi mahdollisesti 1700-luvulta ja entinen saunarakennus. 1800-luvun mansardikattoisessa vanhassa päärakennuksessa pidettiin koulua vuosina 1921-1926 ennen varsinaisen koulun valmistumista.

KURU :

Kurun kylä sijoittuu Hausjärven eteläosaan. Hikiän eteläpuolelta Vanhasta Hämeentiestä haarautui vanha maantie joka kulki Kurun kautta Mäntsälään. Kurun kylä on asutettu myöhäiskeskiajan lopulla. Vuonna 1539 kylässä oli neljä taloa, joista kolme jakautui seuraavien vuosikymmenten aikana niin että vuonna 1577 kylässä oli seitsemän taloa. Vuodesta 1571 koko kylä oli valtakunnan marsalkka Klaus Flemingin rälssiä. 1600-luvulta kylän kantataloja olivat Mattila, Temmola, Pitkälä, Perttula ja Simola. Simolan talosta jaettiin Mäkelän talo vuonna 1758. Kuruun muodostettiin vuonna 1787 seitsemän uudistaloa; Peuranpää, Kukkeri, Leppälä, Koskela, Holmila, Tiilola ja Riihelä.

Kylän talot hajosivat isojaon jälkeen ympäri kylää. Mattilan talon läheisyyteen vanhan kylätontin tienoille syntyi selkeästi havaittava asutustiivistymä kauppoineen. Muutoin Kylän maisema on kumpuilevaa viljelymaisemaan vuorotellen metsätaipaleiden kanssa.

50. 086407125 Kurun kylä ja kulttuurimaisema

Kurun kylän alueella kulkee Salpausselän harjumuodostelma. Kylä lienee asuttu myöhäiskeskiajalla ja sen läpi kulkee Vanhasta Hämeen-tiestä haarautuva maantie Ridasjärvelle ja kohti Mäntsälää. Vanha kylätontti sijoittuu Kallion kulmakunnalle risteävän tien vaiheille. Kylätontin vaiheilla on edelleen Mattilan tilakeskus sekä Vanha-Ojalan pihapiiri 1900-luvun alkupuolelta. Mäkelän tila kylätontista etelään on lohkottu Simolan talosta vuonna 1768. Nykyinen uusrenessanssityylinen päärakennus maantien laidassa on vuodelta 1900. Etelämpänä tien varressa on Sepänmäen alue jossa on useita itsellisten asuinrakennuksia ja talkoilla vuonna 1922 rakennettu seurojentalo Maisala. Alueen vanhinta rakennuskantaa edustaa Sepänmäen sotilastorppa 1700-luvulta. Vuoraamatonta hirsirakennusta on jatkettu 1868. Entisen torpan pihapiirissä on lisäksi aitta vuodelta 1793, jonka jatkeena on vaja ja talli. Entisen kylätontin ja Sepänmäen länsipuolella levittäytyy viljelyaukea jonka keskellä on Temmolan ja laidalla Kanniston tilakeskus. Kurun kylä ja kulttuurimaisema on maakunnallisesti arvokasta kulttuurimaisemaa.

51. 086407124 Mattila

Mattila on yksi kylän kantataloista. Talo jaettiin kahdeksi vuonna 1771. Mattilan tilakeskus sijaitsee edelleen vanhan kylätontin lähellä Salimäentien päässä. Päärakennuksen vanhin osa on 1830-luvulta. Rakennusta on jatkettu 1910-luvulla ja 1920- ja 1930-luvuilla siinä on toiminut kunnan toimisto. Kylän puolelta pihapiiriä rajaa luhtiaittarivistö ristikkokaiteella sekä suuri vajarakennus. Toisen asuinrakennuksen takana notkelmassa on suuri navetta 1900-luvun alkupuolelta.

52. 086407099 Nummi, ent Kurun kansakoulu

Kurun-Hikiän kansakoulu perustettiin vuonna 1902 ja se toimi ensimmäiset vuotensa juuri valmistuneessa Mäkelän talossa vuokralla. Oma koulutalo valmistui Kurun kylän keskuksen pohjoispuolelle vuonna 1903. Koulurakennuksessa on uusrenessanssin vaikutteita. Pihapiirissä on lisäksi tyypilliset saunarakennus sekä huussi-liiterirakennus. Koulutoiminta lakkasi vuonna 1968 ja nyt rakennus on yksityisomistuksessa.

53. 086407110 Temmola

Temmola kantatila jaettiin Kannistoksi ja Temmolaksi vuonna 1779. Temmolan tilakeskus siirrettiin nykyiselle paikalleen viljelysten keskelle vuonna 1826. Avoimen pihapiirin rakennuskanta on uusiutunut noin sata vuotta siirron jälkeen. Pihapiirissä on klassistinen asuinrakennus, luhtiaitta-vajarakennus, mansardikattoinen tiilinen navetta ja pakaritupa.

54. 086407121 Kannisto

Kanniston tila on erotettu Temmolan kantatalosta vuonna 1779. Tilakeskus siirrettiin nykyiselle paikalleen Kallioon johtavan tien risteykseen isonjaon yhteydessä 1700-luvun lopulla. Pitkän talonpoikaistyyppisen päärakennuksen vanhin osa lienee vuoden 1800 tienoilta ja luhtiaitta on vuodelta 1802. Navetan lisäksi pihapiirin laidalla on toinen asuinrakennus.

55. 086407123 Kukkeri

Kukkeri on Kallion kulmalle isossajaossa vuonna 1787 muodostettu uudistalo. Uusrenessanssin tyyliä omaava päärakennus on vuodelta 1895 ja luhtiaitta vuodelta 1854. Asuinpihasta irrallaan on uudempi sementtitiilinen navetta.

56. 086407130 Holmila

Holmila on Mustajoen varrelle isossajaossa vuonna 1787 muodostettu uudistalo. Holmilan paikalla oli jo vuodesta 1782 ollut Holm-niminen torppa. Nykyinen Jugend-vaikutteinen päärakennus on vuodelta 1920 ja aitta vuodelta 1839. Pihapiirissä on lisäksi toinen aitta, betoninen karjarakennus vuodelta 1920, työväen asuntola, sekä erillisinä riihi ja paja. Holmilaan saavuttaessa tien varrella on kaunis hakamaa kumpare.

57. 086407111 Niittymäki

Niittymäki eteläisessä Kurussa on ilmeisesti vanha torppa. 1900-luvun alkupuolen asuinrakennuksessa on kuistin koristeissa jugend-aiheita. Pihapiirissä on lisäksi aitta-vajarakennus, sekä pitkä talousrakennus latoineen.

58. 086407122 Koskela

Koskela on kylän etelärajalle isossajaossa vuonna 1787 muodostettu uudistalo. Päärakennus on ulkoasunsa perusteella 1900-luvun taitteesta, samoin kuin pihapiiriin pienempi asuinrakennus. Rakennuskantaan kuuluu vielä huonokuntoiset aitta ja maakellari. Pihapiiri on autiona.

LAVINTO

:

Lavinon kylä sijoittuu Hausjärven länsiosan kaakko-luode suuntaisen harjumuodostelman pohjoispuolelle. Vanhan Hämeentien varrella sijaitseva kylä on tiettävästi asuttu 1300-luvun aikana. Kylätontti sijoittui suojaavan mäen lounaispuolelle kylänraitin varteen. Raitti yhdisti kylän pohjoispuolella kaksi toisistaan erkanevaa maantien haaraa. 1500-luvulla Lavinon kylässä oli neljä taloa, Ollila, Miekkala, Lemola ja Huttala. Kylä oli Hausjärven varakkaimpia. Tuolloin Ollilan talo toimi nimismiestalona ja kestikievarina. Siitä lohkaistiin vuonna 1624 Mattila. Kylään muodostettiin vuonna 1784 kolme uudistaloa; Syrjä, Lepomäki ja Sydänmäki. Lepomäki oli alkujaan ollut Miekkalan talon torppa. Kuninkaan kartaston mukaan Lavinon kylässä on 1800-luvun taitteessa ollut kruunun makasiini. Leimallisina piirre Lavinon kylälle on harvinaisen hyvin säilynyt tiivis asutus vanhalla kylätontilla raitin varrella.

59. 086408158 Lavinon kulttuurimaisema

Lavinon kylä sijoittuu Vanhan Hämeentien varrelle Salpausselkään liittyvän harjumuodostelman pohjoispuolelle. Kylä lieene asuttu 1300-luvun kuluessa ja siitä muodostui Hausjärven vauraimpia kyliä. Kylän merkittävää asemaa kuvaa se että Kuninkaan kartaston mukaan kylässä oli 1800-luvun taitteessa kruunun makasiini. Lavinon tiivis raittikylä on yksi Hämeen parhaiden säilyneistä kyläkokonaisuuksista. Kylän tiiviit pihat avautuvat osittain kylänraitille. Kyläkeskuksen koillispuolella on itsellisasutuksen alue. Kyläkeskusta suojaavan mäen pohjoispuolella avautuu laakea viljelymaisema. Sen laidalla Puujaalle johtavan tien varressa on Miekkalan kantatalon tilakeskus. Miekkalan päärakennus on vuodelta 1870, mutta se on kärsinyt 1900-luvun jälkipuolen ikkunamuutoksista. Tilan pihapiirissä on lisäksi pakaritupa sekä useita aittarakennuksia. Lavinon kulttuurimaisema kylän ohella on osa maakunnallisesti ja valtakunnallisesti arvokasta kulttuurimaisemaa.

60. 086408160 Lavinon kylä

Lavinon kyläkeskuksen talot sijaitsevat tiiviinä ryhmänä kyläraitin varrella vanhalla kylätontilla. Pihat nojautuvat idän puolella nousevaan rinteeseen niin että asuinrakennukset ovat rinteessä ylimpänä. Pihon rajaa toisistaan ja osittain tieltä aitta- ja vajarakennukset. Karjasuojat ovat pääsääntöisesti tien laidassa tai tien toisella puolella. Raittikylässä on neljä hyvin säilynyttä perinetistä pihapiiriä.

Eteläisimpänä on Huttalan kantatalo. Päärakennuksen eteläinen osa on vuodelta 1842 ja pohjoinen pääty on mahdollisesti 1870-luvulta. Pohjoispäädyssä ollut pakaritupa purettiin 1930-luvun vaiheilla. Hirsinavetta tien laidassa on vuodelta 1915, luhtiaitta 1800-luvun alkupuolelta.

Yli-Klemolan talo syntyi kun Lemolan kantatalo jaettiin kahtia vuonna 1768. Pitkää päära-kennusta vuodelta 1855 on korotettu myöhemmin. Pihassa on lisäksi pitkä ulkorakennus 1800-luvun lopulta ja tien vierellä jäävarasto. Lavinnonraitin toisella puolella on navetta ja aitta.

Keskitalo eli Ali-Lemola on jakotalo yhdestä Lemolan kantatalosta. 1800-luvun alun päära-kennuksessa toimi 1900-luvun alkupuolella kylän sekatavarakauppa. Vuonna 1911 talon etelä-päästä purettiin sali. Tieltä rajaavassa talousrakennuksessa on karjasuoja, puuvaja ja huusi, kesäkodin puoleisessa rakennuksessa karjakeittiö ja sauna.

Kesäkoti eli Yli-Mattilan tila on muodostunut kun Ollilan kantatilasta vuonna 1624 lohkottu tila jaettiin vuonna 1778 Yli- ja Ali-Mattilaksi. Päärakennuksen vanhin osa on savupirtti 1760-luvulta. Pihapiirissä luhtiaitta on vuodelta 1768. Pihapiirin hirsiset karjasuoja- ja sauna-karja-keittiörakennukset ovat 1900-luvun taitteesta.

Lavinnon kylä kulttuurimaiseman ohella on osa maakunnallisesti ja valtakunnallisesti arvokasta kulttuuriympäristöä. Se on yksi Hämeen parhaiden säilyneistä kylistä.

61. 086408134 Lepomäki

Lepomäki on yksi Lavinnon kylään isonjaon aikana vuonna 1784 muodostetuista uudistaloista. Alkujaan se kuitenkin oli ollut Miekalan kantatalon torppa. Lepomäki sijoittuu Puujaalle johtavan tien varteen irrallisen muusta kylästä. Tilakeskuksen kohdalla viljelysten laidalla on koivukuja. Tilan päärakennus on palanut. Pihapiirin asuinrakennuksena on talonpoikaistyyppinen väentuparakennus vuodelta 1880. Väentupaa vastapäätä on muualta 1800-luvun alussa tuotu luhtiaitta, joka alkuperäinen valmistumisvuosi on 1794. Pihapiirissä on lisäksi tiilinen mansardikattoinen navettarakennus sekä tien varressa vilja-aitta 1800-luvun alusta.

62. 086408135 Sydänmäki 1

Sydänmäki on yksi Lavinnon kylään isonjaon aikana vuonna 1784 muodostetuista uudistaloista. Alkujaan se oli Turkhaudan Junttilan lampuotitilana, mutta joutui 1810-luvulla Karan kartanon alaisuuteen. Sydänmäki sijoittuu Kakslatoistentien varteen kyläkeskuksesta koilliseen. Tyhjiillään oleva vuoraamaton asuinrakennus on rakennettu näkyvissä olevan vuosiluvun mukaan 1811. Pihapiirissä on toinen asuinrakennus sekä useita aittoja joista pääosa on siirretty muualta.

63. 086408159 Opisto, Karan koulu

Karan koulu on rakennettu 1900-luvun alussa. Nimestään huolimatta se sijoittuu Lavinnon kylän puolelle. Koulu on edelleen alkuperäisessä käyttötarkoituksessaan. Koulun on rakennettu uusi katos ja osa ikkunoista on uusittu 1900-luvun puolenvälin jälkeen. Koulun pihapiirissä on opettajien asuntolaksi rakennettu pienkerrostalo 1950-luvun lopulta.

MAITOINEN :

Maitoistenmaa Mäntsälän rajalla oli alkujaan Vanajan Rastilan kylälle kuuluvaa ulkometsää jonne oli raivattu joitakin niittyjä. 1775 Maitoiisiin perustettiin Laahankarin torppa. Isojakoa suoritettaessa vuonna 1786 siirrettiin Maitoisille Rastilasta Lemolan talon puolikas, Lampola, jota lampuoti viljeli.

Maitoistenmaan varsinainen jako tapahtui vasta vuosien 1844 ja 1845 aikana kun Rastilan kylästä siirrettiin osataloja kulmakunnalle. Maitoisten kylä muodostettiin Laurilasta, Eskolasta, Lampolasta ja Kilpelästä. Kylä liitettiin Hausjärven kuntaan.

Eskolan tilaa lukuun ottamatta Maitoisten vanha asutus sijoittuu pääosin Nyryyn johtavan maantien varrelle. Laurilan vanhan tilan pihapiiri on Koivumäentien risteyksessä. Pihapiirissä on vanhaa puustoa ja aittoja. Päärakennus on uusiutunut. Nyryn tien varrella Rastilan maarekisterikylän alueella on lisäksi Maitoisten entinen koulu 1950-luvulta.

64. 086409165 Maitoisten kylä ja kulttuurimaisema

Niemelän ja Jussilan tilat sijoittuvat lähekkäin Mustijokea ympäröivän viljelymaiseman reunalle. Lampolan talosta vuonna 1851 jaettu Niemelän tilakeskus sijoittuu Mustajoen läheisyyteen rinteeseen alle viljelysten reunalle. Klassistisen 1920-luvun päärakennuksen lisäksi pihapiiriin kuuluvat navetta ja sikala 1910-luvun jälkipuoliskolta. Lampolan jaosta vuonna 1851 syntynyt Jussilan tila sijaitsee viljelysten laidalla mäellä. Päärakennus on 1930-luvulta ja sementtitiilinen navetta vuodelta 1926. Maitoisten kyläasutus on maakunnallisesti arvokas kulttuuriympäristö.

65. 086409176 Juhola

Juholan tilakeskus sijaitsee Maitoisilta Nyryyn johtavan tien varressa. Eskolasta lohkotun tilan asuinrakennus on klassistinen 1920- tai 1930-luvulta. Tien toisella puolella sijaitsevassa toisessa asuinrakennuksessa toimi Maitoisten kansakoulu vuokralla 1950-luvulla ennen varsinaisen koulutalon valmistumista.

66. 086409162 Eskola

Eskolan tila on yksi Rastilasta siirretyistä osataloista. Se sijoittuu yksinään Eskolantien varrelle rinteeseen omien viljelysten reunalle. Nykyinen päärakennus lienee 1900-luvun taitteesta uusrenessanssi-piirteistään päätellen. Pihapiirissä on luhtiaitta ja toinen uudempi asuinrakennus. Tien toisella puolella on lohkokivinavetta 1910-luvulta.

Oitin kylä Hausjärven länsiosassa sijoittuu Salpausselän harjun kupeeseen. Vanha kylätontti sijaitsi Hämeenlinnan – Porvoon maantien ja Lammille erkanevan tien risteyksessä. Hämeenlinnan – Porvoon välinen tie kulki tuolloin harjua ja Pursijärven rantaa pitkin. Kylä oli suuri jo 1500-luvulla. Vuoden 1600 tienoilla kylän taloja olivat Pietilä, Kokkula, Koskula, Kahari, Paavola, Lemola, Anttila ja Sykäri. Oitissa muodostettiin isojaossa kaksi uudistaloa, Ansio ja Vuoliala. Ansion tilaa ei tarkasteltu tämän hankkeen puitteissa mutta tilan pihapiiri olisi syytä inventoida.

Oitin kehitykseen voimakkaasti vaikuttanut asia oli Riihimäen-Pietarin radan valmistuminen. Rata ja sen rakentaminen toi uusia ihmisiä ja yhteyksiä alueelle. Se myös siirsi kylän painopistettä vanhan kylätontin liepeiltä aseman suuntaan.

Rautatie ja Salpausselän rinteiden alapuolinen savikko antoivat hyvät edellytykset tiiliteollisuudelle. Vuonna 1874 rakennusmestari Kalle Kustaa Kajander Hikiästä perusti Oitiin tiilitehtaan rautatien ja maantien varrelle. Tehdas kasvoi ja vaihtoi omistajia. Huvilammen rannalle lähelle asemaa kehittyi tehtaan patruunan kartano-mainen tilakeskus. Oitin ns. kartanon yhteyteen liitettiin pääosat Sykärin taloa, Koukkulaa ja Keski-Pietilää.

Vuonna 1928 perustettiin aseman vastapäätä Salpausselän tiilitehdas. Tehtaan juuret juontavat jo 1870-luvulle. Kylän toisella laidalla toimi saha 1920-luvulta alkaen. Tiilitehtaat työllistivät yksinään jo 50 henkilöä joten Oitin asukasmäärä sekä asuntojen määrä kasvoi. Julkisten ja kaupallisten palveluiden tarjonta kasvoi samassa suhteessa. Oitista muodostui Hausjärven suurin taajama. Hallinnolliseksi keskuksesi se muuttui vasta 1980-luvulla uuden kunnanviraston valmistuttua.

Oitin keskustan ilme on muuttunut 1950-luvun jälkeen voimakkaasti. Tielinjoja on muutettu ja liikerakennukset ovat vallanneet alaa vanhoilta asuin- ja liikerakennuksilta. Rautatieasema on muuttunut pysäkiksi ja vaihtanut paikkaa. Oitin keskustan painopiste on siirtynyt takaisin vanhan kylätontin vaiheille.

67. 086410020 Huvilammen ympäristö

Oitin tiilitehdasta vuodesta 1913 vuoteen 1927 omistanut arkkitehti Oskar Forsström tuotti perimätiedon mukaan Karjalasta pitkäkhön Terijokijaistyyllisen maalaistalon tilansa päärakennukseksi. Tiilitehtaan lisäksi Oitin kartano toimi maalaistalona. Siihen liitettiin pääosat Sykärin, Koukkulan ja Keski-Pietilän tiloista.

Oitin kartanon pihapiiri on lähellä asemaa Huvilammen rannalla. Asuinrakennus sijoittuu puistomaiseen kaakkoisrinteeseen. Rinteen alla on vanha sähkömylly ja sen vieressä kolmikerroksinen tiilinen, ristikkorakenteinen viljamakasiini on vuodelta 1906. Lammen vastakkaisella puolella on tiilitehtaan patruunan uudempi funktionalistinen asuinrakennus, Oitin tiililinna, 1940-luvulta.

Oitin kartanon vieressä on kolmikerroksinen rapattu teollisuusrakennus 1950-luvulta jossa toimii tällä hetkellä Eija Rasimäen mattokutomo. Lammen eteläpäässä on toisen tehtaan, Salpausselän tiilitehtaan entisiä työväenasuntoja. Huvilammen ympäristö on maakunnallisesti arvokasta kulttuuriympäristöä.

68. 086410018 Kyläinväli ja vanhaa keskustaa

Oitin urheilutalon eli entisen VPK:n talon alapuolisessa rinteessä levittäytyy pienipiirteinen pääosin itsellisten taloista koostuva alue. Alue liittyy keskustan raittiin jossa sijaitsee laajennettu huoltoasema jonka vanhin funktionalistinen osa on 1930-luvulta. Huoltoaseman vieressä on joitakin puisia liike-asuinrakennuksia jälleenrakennuskaudelta. Kylän raitin varrelle on jäänyt suuren liikerakennuksen ja paloaseman väliin Bergmanin talona tunnettu Välimaa 1. Asuin- ja liikerakennuksena palvelleena 1900-luvun alkupuolelta olevan mansardikattoisen rakennuksen kadun puoli on kokenut muutoksia, mutta muuten jugendajan piirteet ovat hyvin säilyneet. Pihapiirissä on myös toinen entinen asuinrakennus samalta ajalta.

69. 086410011 Paavola

Hausjärven keskusta on syntynyt osaksi Paavolan kestikievarin tilan maille. Maanviljelyskäytön loputtua Hausjärven kunta osti tilan vuonna 1954. Entinen maalaistalon päärakennus sijaitsee mäen rinteessä nurmikäntä ja vanhojen koivujen ympäröimänä. Pihapiiriä reunustaa ryhdikäs luhtiaita. Oitin keskustien puolella, rakennuksen alapuolella on uudempi liikerakennus ja yläpuolella tasakattoinen päiväkotia. Välittömässä läheisyydessä on 1950-luvulla rakennettu koulu asuntolarakennuksineen. 1800-luvun lopulta peräisin olevassa rakennuksessa on toiminut Hausjärven yhteiskoulu, äitiys- ja lastenneuvola, terveyskeskus ja kättilön vastaanotto, koulutoimisto ja kunnan pääkirjasto. Nykyisin rakennus on nuorisotalona.

70. 086410001 Oitin rautatieaseman alue

Oitin asemarakennus on rakennettu Pietarin radan valmistuttua vuosina 1867-1869 palvelemaan alkujaan Oitin kylän toistakymmentä taloa ja useita pieniä tiiliruukkeja. III-luokan tyyppipiirustusten mukaan rakennettua asemaa on laajennettu vuosina 1876 ja 1917. Aseman nikkarityyppisiä koristeita on karsittu, mutta rakennuksen piirteet ovat säilyneet hyvin. Rakennus toimi asemakäytössä aina 1990-luvun alkupuolelle saakka. Asemarakennuksen koillispuolelle sijoittuu makasiinirakennus 1930-luvulta ja tiilinen maakellari. Aseman puisto lehmuksineen johtaa VR:n asuinrakennuksille. Asuinrakennukset piharakennuksineen on tehty aseman rakentamisen yhteydessä ja alue on tyyllisesti pääosin yhtenäinen. Aseman lounaispuolella on kaksoisvahtitupa, jonka pihassa on alueen yhteinen saunarakennus. Asemapäällikön jugendtalo poikkeaa tyyllisesti alueen rakennuskannasta. Viimeisenä vanhana asuinpihana on virkailijoiden talo. Alueen perällä on uusi asemapäällikön talo 1950-luvulta. Aseman alueen rakennukset ovat yksityisomistuksessa. Ne muodostavat maakunnallisesti arvokkaan kulttuuriympäristön.

71. 086410003 Oitin aseman seutu

Oitin aseman läheisyyteen on syntynyt runsaasti asuin- ja liikerrakennuksia. Aivan aseman vieressä on Klemolan entinen kievari ja kyytitalo. Radan varrella on myös entinen leipomo sekä vuonna 1930 rakennettu klassistinen apteekki ja pankkitalo. Huvilammen rannalla Oitin tiililinnan lähellä on 1940-luvulla valmistunut entinen eläinlääkärin funktisvaikutteinen asuinrakennus.

72. 086410006 Vuorela, Oitin-Torholan VPK:n talo, urheilutalo

Oitin VPK on perustettu 1896. Oma talo valmistu 1908 arkkitehti Oskar Forsströmin piirustusten mukaan Männikköiselle rinteelle. Jugendvaikutteista rakennusta on myöhemmin laajennettu. Rakennus siirtyi 1980-luvulla Hausjärven Urheilijat ry:n omistukseen. Rakennuksen alapuolella rinteessä on tiivistä, pienipiirteistä asutusta. Urheilutalo on maakunnallisesti arvokasta kulttuuriympäristöä.

73. 086410012 Oitin kansakoulu, yhteiskoulu

Oitin vanha kansakoulu rakennettiin Oitin ja Torholan kylien rajalle vuonna 1895 yli-insinööri Hugo Nordenswanin suunnitelmien mukaan. Koulu sijoittuu irrallaan kylärakenteesta harjumaisemassa. Sitä laajennettiin vuonna 1904 nykyisen kokoiseksi. Vuonna 1954 koulu jäi yhteiskoulun käyttöön ja se liitettiin viereen rakennettuun uudisrakennukseen. Tällöin entisen pääjulkisivun puolelta purettiin kaksi lasikuistia. Nykyisin koulu on yläasteen ja lukion käytössä. Koulu on maakunnallisesti arvokasta kulttuuriympäristöä.

74. 086410005 Tienhaara, Oitin työväentalo

Oitin työväenyhdistys on perustettu ennen yleislakkoa vuonna 1905. Työväentalon rakennus rakennettiin seuraavana vuonna. Laajassa harjakattoisessa rakennuksessa on rungon sisäinen avokuisti kaarevilla aukoilla. Ulkoasultaan erikoista rakennusta on saatettu valmistumisensa jälkeen muuttaa. Työväentalo on mainittu maakunnallisesti arvokkaana kulttuuriympäristönä.

75. 086410136 Lokinperä

Lokinperä muodostui kun Oitin suurin talo, Pietilä, jaettiin vuonna 1755. Tilakeskus sijaitsee Oitin Umpistentien varrella. Uusrenessanssityylinen päärakennus on vuodelta 1901. Pihapiirissä on luhtiaitta vuodelta 1843 ja jalka-aitta 1800-luvun lopulta. Tiilinavetan lisäksi pihan rakennuskantaan kuulu lato vuodelta 1829. Lokinperän pihapiiri on maakunnallisesti arvokasta kulttuuriympäristöä.

76. 086410016 Oitin keskuskoulu ja Mäntylinna, Kansakoulutila

Siirtoväen ja suuren syntyvyyden vuoksi Oitiin tarvittiin lisää koulutilaa. Uuden koulun suunnittelu aloitettiin 1950-luvun alussa. Koulun alueeksi kunta osti Paavolan tilan tonttialueen rakennuksineen. Vanhan päärakennuksen viereen valmistui ensin asuntola vuonna 1953 ja koulurakennus vuonna 1954. Asuntola Mäntylinna lienee ollut Oitin ensimmäinen kerrostalo. Sekä asuntola että koulu edustavat tyypillisimmillään aikakautensa arkkitehtuuria.

77. 086410161 Vuoliala

Vuoliala on toinen Oitissa isonjaon aikaan perustetuista uudistaloista. Tilakeskus sijoittuu Ansiontien varteen Puujoen pohjoispuolelle oman viljelyaukean laidalle. 1900-luvun taitteen asuinrakennusta on remontoitu useaan otteeseen. 1960-luvulla korotetun tiilinavetan lisäksi pihapiirissä on luonnonkivinen maakellari.

PUUJAA :

Puujaan kylä sijoittuu Hausjärven pohjoisosaan. Leimallisin piirre kylälle on sen eteläosassa kiemurteleva Puujoki ja sen ympärille tasaisena levittäytyvä viljelymaisema. Kylän pohjoisosassa maisema muuttuu metsäiseksi ja kumpuilevaksi. 1500-luvun aikana kylässä oli vaihdellen neljä taloa. 1600-luvulla Mäkelän talosta tuli rustholli ja vuonna 1684 siihen liitettiin Hannulan tila. Omistajanvaihdosten jälkeen tilan nimityksiksi vakiintui Kartano. Vuonna 1761 kartanon silloinen omistaja osti Penttilän ja Talolan omistaen näin koko Puujaan kylän. Vuonna 1803 Puujaa jaettiin kolmelle veljekselle siten että yksi asui Kartanoa, yksi Penttilää ja yhdelle rakennettiin Sillantaka.

Puujaan liikamaille perustettiin neljä uudistaloa vuonna 1795. Mieho, Retuskallio, Mäkelä ja Ojala. Ne perustettiin pääosin kahdesta jo olemassa olleesta torpasta. Muita vanhoja torppia olivat Piho, Tervaniemi, Pietilä, Mäenpää, Eerola, Ojala, Hannula, Aarinkainen, Simola, Varunteen Koranto, Töyräs ja Riikinsaari. Uudistilojen maille perustettuja torppia olivat Mattila, Holiseva, Vähäkallio, Mustalahti, Sydänmäki ja Heikkilä.

Puujaan ja Hausjärven rajalla on vanha myllynpaikka Varunteenkoskessa. Molemmilla kylillä oli siinä omat myllynsä. Nyt jäljellä on Hausjärven mylly ja Puujaan myllytupa. Puujaan kylä on säilynyt maatalousvaltaisena kylänä, jolle on leimallista Puujoen ympärille levittäytyvä viljelymaisema. Kylän erikoisuutena on useat tiiliset asuinrakennukset 1900-luvun alkupuolelta, pääasiassa 1920- ja 1930-luvuilta. Niitä on entisten torppien asuinrakennuksina mm. Sydänmäessä, Sillanmäessä sekä Valkjärven rantamilla Lehtorannassa.

78. 086411166 Isokallio

Isokallion tila Puujaan pohjoiskolkassa on puolikas vuonna 1795 isonjaon aikaan perustettua Mäkelän uudistilaa. Ilmeisesti molempia puolikkaita viljeltiin alusta alkaen erikseen. Isokallion tilakeskus sijoittuu loivaan Mallasjokeen viettävään rinteeseen jonne tilan viljelykset aukeavat. Jugend-piirteitä omaava päärakennus lienee 1900-luvun alkupuolelta ja suuri säterikattoinen tiilinaavetta vuodelta 1927. Asuinpihaa rajaa luhtiaitta-vajarakennus. Pienen tien toisella puolella on suuren lato-puimalan lisäksi vanhoja työväen asuinrakennuksia ja aitta.

79. 086411167 Metsä-Mäkelä

Metsä-Mäkelän tila Puujaan kylän pohjoisosassa on puolikas vuonna 1795 isonjaon aikaan perustettua Mäkelän uudistilaa. Alkujaan se oli vuonna 1780 perustettu Mäkelän torppa. Oman peltoauekan laidalle sijoittuvan aution tilakeskuksen pihapiirissä on 1900-luvun taitteesta oleva asuinrakennus ja hirsinen navetta.

80. 086411102 Levonmäki, ent. Metsä-Simola

Entinen Metsä-Simolan tila on alkujaan Ojalan torppa josta yhdessä Mustilan kanssa muodostettiin isossajaossa Ojalan uudistila vuonna 1795. Tilakeskus sijoittuu viljelymaiseman keskelle Puujaan pohjoisosaan. Päärakennus on jugend-vaikutteinen 1900-luvun alusta. Puisto-maisessa pihapiirissä on lisäksi tiiliset kuivuri ja navetta.

81. 086411140 Retuskallio

Retuskallio on alkujaan vuonna 1780 perustettu torppa, josta vuonna 1795 perustettiin Valkjärvi-nimisen torpan kanssa Retuskallion uudistalo. Tilan pihapiiri sijoittuu rinteelle viljelysten laitaan. Pitkän talonpoikaistyyppisen päärakennuksen vanhin osa on vuodelta 1831. Rakennusta on jatkettu molemmista päistään. Asuinrakennuksen vieressä on suuri luhtiaitta ristikkokaitein. Aitan vanhin osa on vuodelta 1849 ja sitä on jatkettu ainakin vuonna 1874. Tiilisen tiilipilarinavetan lisäksi pihapiiriin kuuluu etukatoksellinen riihi vuodelta 1832. Retuskallio on maakunnallisesti arvokasta kulttuuriympäristöä.

82. 086411100 Vuorela, ent. Puujaan koulu

Puujaan entinen kansakoulu entisestä kyläkeskuksesta pohjoiseen on rakennettu vuonna 1911. Jugend-tyylipiirteitä omaava koulu on Metsästysseuran majana. Puujaan entinen koulu on mainittu maakunnallisesti arvokkaana kulttuuriympäristönä.

83. 086411139 Penttilä

Penttilä on yksi kylän vanhoista kantataloista. Kaikkien kantatalojen jouduttua ensin rusthollin yhteyteen, suurtila jaettiin kolmeen osaan joista yksi oli Penttilä. Penttilä kuten rusthollikin sijoittuu maantien ja Puujoen varteen. Puujoen ympärille levittäytyy laaja viljelymaisema. Penttilän tilakeskus on puistomaisella mäellä tien mutkassa. Jugendin tyylipiirteitä omaava päärakennus on valmistunut 1914. Lohkokiviset navetta ja kellari sekä väentuparakennus ovat samalta ajalta. Pihapiirissä on lisäksi luhtiaita vuodelta 1822 ja vilja-aitta vuodelta 1818. Penttilä on osa Puujaan maakunnallisesti arvokasta kylää ja kulttuurimaismaa.

84. 086411137 Puujaan kartano

Puujaan kartano muodostui kun Mäkelän rustholliin tilaan liitettiin yksi toisensa jälkeen kaikki Puujaan kylän talot. Suurtila jaettiin kolmeen osaan vuonna 1803, jolloin yhdeksi kolmesta talosta jäi Puujaan kartano. Entinen rusthollin tilakeskus sijoittuu Penttilän kanssa maantien ja Puujoen varteen. Puujoen ympärille levittäytyy laaja viljelymaisema. Kartanon tilakeskus on puistomaisella joen töyräällä tien mutkassa. Päärakennus on alun perin rakennettu 1839, mutta sitä on lyhennetty ja muutettu 1930-luvulla. Pihassa on luhtiaita 1820-luvulta ja mansardikattoinen maakellari vuodelta 1839. Tiilinavetta sijoittuu joen toiselle rannalle. Pihapiirissä on lisäksi vanha pajarakennus sekä kaksikerroksinen väentupa jonka alaosa on tehty asuinrakennuksen osasta. Kartano on osa Puujaan maakunnallisesti arvokasta kylää ja kulttuurimaismaa.

85. 086411141 Sillantaka

Sillantaka tila muodostettiin kun Puujaan kartanon suurtila jaettiin kolmeen osaan. Sillantaka sijoittuu maantien ja Puujoen varteen irralleen Kartanosta ja Penttilästä. Puujoen ympärille levittäytyy laaja viljelymaisema. Sillantakan päärakennus on alun perin 1820-luvulta. Sitä on muutettu ja mahdollisesti laajennettu 1900-luvun alkupuolella. Pellon laidassa tien toisella puolella on suuri väentuparakennus 1820-luvulta. Pihapiirissä on lisäksi vanha hirsinen aittarakennus sekä tiiliset makasiini- ja navettarakennukset 1900-luvun alkupuolelta. Sillantaka on osa Puujaan maakunnallisesti arvokasta kylää ja kulttuurimaismaa.

86. 086411163 Valkjärvi

Valkjärvi on alkujaan vuonna 1782 asutettu torppa, josta vuonna 1795 perustettiin Retuskallio-nimisen torpan kanssa Retuskallion uudistalo. Valkjärven tilakeskus sijoittuu saman nimisen järven pohjoisrannalle. Luonnonkivimuuraukselle perustettu asuinrakennus saattaa alun perin olla rakennettu 1800-luvun puolimaissa tai ennemmin. Rinteessä sijaitsevassa avoimessa pihassa on hirsinen navettarakennus.

87. 086411004 Puujaan tiiliset asuinrakennukset

Puujaan kylässä on useita tiilisiä asuinrakennuksia 1900-luvun alkupuolelta, pääasiassa 1920- ja 1930-luvuilta. Ne ovat usein entisten torppien asuinrakennuksina niin että uudet asuinrakennukset on tehty itsenäistymisen jälkeen. Tiilisiä asuinrakennuksia löytyy mm. Sydänmäessä, Sillanmäessä sekä Valkjärven rantamilla Lehtorannassa.

88. 086411138 Varunteen myllymaisema, (osin Hausjärvi)

Myllymaisema sijoittuu Puujoen Varunteenkosken rannalle. Varunteen mylly on joen Hausjärven kylän puolella ja Puujaan entisen myllyn myllytupa joen vastakkaisella rannalla Puujaan kylän puolella. Myllytuvan pihapiirissä on pitkänurkkainen veistämättömistä hirsistä tehty myllärin aitta. Varunteen kosken partaalle perustettiin Puujaan puolelle ratasmylly 1780-luvun vaiheilla. Kylän yhteismailla sijaitseva Puujaan myllyn myllytupa on kunnostettu kyläläisten yhteiskäyttöön kylätoimikunnan voimin. Mahdollisesti 1700-luvulta peräisin oleva Hausjärven entinen mylly on vapaa-ajan asuntona. Varunteenkoskella toimi myös 1800-luvulla saha. Varunteen myllymaisema on maakunnallisesti arvokasta kulttuuriympäristöä.

89. 086411164 Taka-Mieho, ent. Tamppi

Tamppi oli alkujaan vuonna 1771 asutettu torppa josta isojaossa muodostettiin Miehon kanssa uudistila. Tila luovutettiin entisille torppareille viljeltäväksi. Tampin tila jaettiin myöhemmin. Taka-Miehon tilakeskus sijoittuu Hausjoelle ulottuvan viljelymaiseman laitaan kylän eteläosiin. Asuinrakennus 1900-luvun lopulta muistuttaa Oitin Paavolan päärakennusta. Pihassa on luhtiaita.

RUTAJÄRVI :

Rutajärven kylä sijoittuu Hausjärven itä laidalle Mäntsälän rajalle. Vuonna 1539 Rutajärven kylässä oli kaksi taloa jotka liitettiin köyhtymisen ja Heikkilän tulipalon jälkeen yhteen 1621. Talo autioitui vuonna 1637. Talon asutti pysyvästi Eero Matinpöika vuonna 1662. Vuonna 1695 Heikkilästä tuli Turkhaudan Junttilan aputila.

Heikkilä jakautui vuonna 1730 Anttilaksi ja Eerolaksi. Eerola jaettiin vuonna 1758 Eerolaksi ja Mattilaksi. Anttila taas halottiin Anttilaksi ja Mikkolaksi vuonna 1780. Isossa jaossa Rutajärvellä ei muodostettu uudistaloja vaan liikamaa jaettiin olemassa olevien talojen kesken. Anttila ja Eerola jaettiin jälleen kahtia vuonna 1800. Eerolan toisesta puolikkaasta tuli Santala. Mattila taas jaettiin siten että pääosa tilasta meni 1786 perustettuun Järvenpään torppaan.

1800-luvun puolimaissa osa taloista yhdistyi. Mikkolaan liitettiin osa Mattilaa. Santalaan liitettiin Anttilaa. Tällöin siis talot olivat Anttila, Eerola, Järvenpää, Mikkola ja Santala.

Rutajärvellä perustettiin torppia jotka annettiin pääosin sukulaisten viljeltäväksi. Torppia alkujaan olivat Jussila, Ahoniitty, Järvenpää, Saaristo, Nummelin, Munkki, Tuomola, Tyrynoja ja Tienhaara.

90. 086413143 Rutajärven kylä ja kulttuurimaisema

Rutajärven vanha kyläkeskus erottuu rakennustiivistymänä Rutajärven länsirannalla maantien varrella. Vanhassa kyläkeskuksessa on Eerolan ja Mikkolan talojen pihapiirit 1800-luvun alun päärakennuksineen. Santalan pihapiiri sijoittuu irralleen edellisten eteläpuolelle. Santalassa on päärakennus 1800-luvulta sekä olympiavoittaja Elmer Niklanderin mökki 1800-luvun jälkipuolelta sekä harjoituskenttä pajarakennuksen vierellä. Rutajärven maakunnallisesti arvokkaaseen kulttuurimaisemaan kuuluu lisäksi kyläkeskuksen pohjoispuolelta alkava viljelymaisema joka Rutajärven rantaa myöden jatkuu Mäntsälään johtavan tien laidalle.

91. 086413144 Santala

Santalalan tila on erotettu Eerolan tilasta vuonna 1800. Tilan pihapiiri sijaitsee Tokeentien varrella Rutajärven länsirannalla. Päärakennuksen vanhin osa on vuodelta 1839. Rakennusta on jatkettu myöhemmin 1800-luvulla. Pihassa on olympiavoittaja Elmer Nikanderin asuinrakennus 1800-luvun loppupuolelta ja pihamaan laidassa harjoituskenttä jonka laidalla on vanha pajarakennus. Pihaa rajaa luhtiaitta johon on maalattu vuosiluku 1899 sekä kivinen sikala vuodelta 1915. Tien varressa on kuusinurkkainen hirsinen rakennus, joka tehtiin puimakonetta käyttäneen höyrykoneen suojaksi.

92. 086413168 Eerolanhovi, ent. Eerola

Eerolan rakennukset sijaitsivat Rutajärven länsirannalla vanhassa kylän keskuksesta. Useassa osassa rakennettu päärakennus sijoittuu ns. köyhäinkujan varteen vastakkain Mikkolan pakarituvan kanssa. Rakennuksen vanhin osa saattaa olla 1700-luvulta. Rakennuksen nykyinen ulkoasu lasikuisteineen on peräisin 1800-luvun lopulta. Järven puolelle pihaa rajaa osin purettu hirsinen navettarakennus ja etelässä on pariaitta vuodelta 1838.

93. 086413142 Mikkola

Mikkolan tila Rutajärven kyläkeskuksessa syntyi jakotilana vuonna 1780. Empirevaikutteinen päärakennus 1800-luvun alusta sijoittuu aivan tien varteen. Pakaritupa 1800-luvulta on köyhäinkujan varrella Eerolan päärakennuksen kanssa vastakkain. Pihassa on lisäksi luhtiaitta. Tiilinen navetta sijoittuu tien toiselle puolelle. Piha laskee avoimena Rutajärvelle itään.

94. 086413191 Rutajärven pohjoispään kulttuurimaisema

Seudullisessa arvioinnissa ei ole mukana Rutajärven pohjoispään viljelymaisemaa jossa maisemallisena elementtinä on Järvenpään suuri tiilinavetta 1930-luvulta ja vanhan torpan puistomainen pihapiiri 1920-luvulta. Järvenpää lienee yksi neljästä isossa jaossa syntyneistä taloista. Järvenpään tilakeskus sijoittuu mäelle Rutajärven päähän. Pihaan johtaa koivukuja. Järven luoteispuolista peltoaukeaa hallitsee suuri tiilinavetta vuodelta 1930. Asuinpihan rakennuksista jäljellä on kaksiosainen luhtiaitta vellikellolla. Munkin tilasta on eri lähteistä ristiriitaista tietoa. Ilmeisesti Munkin torppa perustettiin Eerolan tilalle vuonna 1795, kuului Santalaan vuodesta 1800 ja erotettiin siitä omaksi talokseen vuonna 1920.

RYTTYLÄ :

Ryttylän kylä lieenee asutettu jo 1300-luvulla. Vuonna 1539 Ryttylän kylän taloluku oli kahdeksan, mutta vakiintui jo 1500-luvun puoli-
maissa kuudeksi. Taloja olivat Aapola, Nikkilä, Kokkila, Mattila ja
Ollila. Ollilan rustholli siirtyi 1600-luvun lopulla Janakkalan
kirkkoherra rovasti Gabriel Melartopaeuksen omistukseen ja sen
argumenteiksi jaotettiin Nikkilä, Kokkila ja Mattila. Tila pysyi
suvussa vuoteen 1780 ja argumentit lunastettiin perintötiloiksi
vuonna 1759.

Vuodesta 1788 Ryttylän kartano siirtyi Granfedin suvulle. Heidän
aikanaan rakennettiin mm. nykyinen päärakennus, perustettiin
olutpanimo, tehtiin suuria uudisraivauksia ja aloitettiin karjanja-
lostus. Vuodesta 1876 vuoteen 1909 kartano oli Standertskjöld –
suvun hallussa. Aapolan rälssistä liitettiin pääosa Ryttylän
kartanoon vuonna 1813. Lopusta Aapolaa erotettiin Haapahuhdan
torppa omaksi talokseen. Kylän liikamaista muodostettiin kartanon
yhteyteen vuonna 1807 kaksi taloa, joista pääosasta tuli Multa-
mäen (Riihiviita) ulkotila.

Kartano antoi elämisen puitteet kymmenille torppareille ja kun
kartanoa palstoitettiin vuodesta 1909 alkaen, siitä lohkottiin yli
kolmekymmentä itsenäistä maatilaa. Tämän jälkeen kartanolla
on toiminut työsiirtola, lastenkoti, koulukoti ja nyt Kansanlähe-
tyksen lähetyskeskus. Kartanon merkitys ympäristölleen oli huo-
mattava.

Toinen kylän kehittymiseen vaikuttanut asia oli rautatie, joka
valmistui vuonna 1862. Se mahdollisti mm. helpomman tuotteiden
kuljetuksen laajalle markkina-alueelle. Suuria työllistäjiä Ryttyläs-
sä olivat tiili- ja lasitehtaat. Ympäristön savimaat synnyttivät
tiiliteollisuutta jo 1870-luvulla ja tiilitehdas toimi aina 1980-luvulle
saakka. Ryttylän lasitehdas aloitti toimintansa 1920 ja aikanaan
se työllisti 250 henkilöä ja tarjosi asunnon 30 perheelle. Lasi-
tehtaan toiminta loppui muovipullojen valmistuksen alettua
Ryttylässä.

95. 086414014 Ryttylän kartano, Makkaramäki

Ryttylän kartano on muodostunut kun 1500-luvun Ollilan taloa laajennettiin 1600-luvulla rustholliksi. Rustholista muodostui Ryttylän kartano 1700-luvulla. Vuonna 1910 kartano hajosi ja vuodesta 1914 kartanon alue oli Helsingin kaupungin omistuksessa. Aluetta vuokrasi Helsingin Kaupunkilähetysyhdistys. Aluksi kartanolla toimi työttömien työsiirtola ja vapaussodan jälkeen vuodesta 1918 lastenkoti. Vuonna 1922 Helsingin kaupunki perusti Ryttylään koulukodin. Vuodesta 1968 kartanon alueen rakennukset ovat olleet Suomen evankelisluterilaisen kansanlähetyksen omistuksessa ja käytössä. Entisen kartanon päärakennuksen rakennutti ylijahtimeistari A.F. Granfelt vuoden 1850 tienoilla. Sitä on myöhemmin jatkettu molemmista päistä. Entinen väentuparakennus on 1800-luvun jälkipuolelta. Alueella on klassistisia tiilirakennuksia koulukodin ajalta 1920- ja 1930-luvuilta. Pihapiirissä on asuntola ja opistorakennusten lisäksi myös tiiliset navetta- ja tallirakennukset, vesitorni, viljamakasiini sekä entinen pehtorin asuinrakennus. Viljelymaiseman laidalla on suuri riihilatorakennus. Maatilaan liittyvät vanhat rakennukset lienevät kartanon ajoilta 1900-luvun taitteesta ja ne on tehty kartanon oman tiilitehtaan tiilistä. Ryttylän kartano on maakunnallisesti arvokasta kulttuuriympäristöä.

96. 086414172 Ryttylän entisen kartanon alue

Ryttylän kartanon tilakeskusta on ympäröinyt laaja viljelymaisema joka on levittäytynyt Puujoelta ja yhtynyt etelässä Karan viljelymaisemaan. Kartanon jaon jälkeen maisema on pilkkoutunut. Viljelymaisemaa täplittävät uudistilat. Rautatien puoleiselle pellolle on kasvanut teollisuusalue. Vanhan tilakeskuksen vieressä Ohikulkutien varressa on kaksi samoin piirustuksin tehtyä tiilistä entistä väentuparakennusta 1900-luvun taitteesta. Ne ovat nyt Kotilan ja Vanha-Siltalan asuinrakennuksia. Kotila on kuulunut jaon jälkeen ensin Aapolan tilaan. Kivikari on kartanon jaossa muodostettu uudistila lähellä Puujokea. 1910-luvun päärakennuksessa on jugend-piirteitä. Pihapiirissä on tiilinen kuivurirakennus.

97. 086414015 Ryttylän aseman seutu

Ryttylän aseman ympärille on syntynyt tiivistä asutusta 1800-luvun lopulta lähtien. Vanha asemarakennus on purettu jo vuonna 1973. Radalta nousevassa rinteessä on jäljellä kaksi rautatieläisten asuinrakennusta 1800-luvun loppupuolelta. Pääosa alueen rakennuskannasta on 1900-luvun alkupuolelta. Vanhan aseman puolella pienipiirteiset rakennukset sijoittuvat tiiviisti rinteeseen. Aseman kanssa radan samalla puolella mäen vastakkaisella rinteellä on 1920-luvulla perustetun Ryttylän lasitehtaan tiilinen mansardikattoinen konttorirakennus vuodelta 1927. Osa alueen rakennuskannasta on tehtaan työläisten asuinrakennuksia. Alueen laidalla on Ryttylän kirkko ja seurakuntatalo. 1950-luvun henkinen rapattu seurakuntakeskus on rakennettu 1961 G. Nordenswanin suunnitelmien mukaan. Ryttylän aseman seutu jatkuu alueena myös radan keskustan puolelle aina entisiin Jalmary Vaara Oy:n huonekalutehtaisiin 1930-luvun lopulta. Radan varrella on muutamia asuinrakennuksia 1900-luvun alusta. Ryttylän asemanseutu on maakunnallisesti arvokasta kulttuuriympäristöä.

**98. 086414013 Ryttylän asema-alue,
ent. asemapäällikön talo**

Ryttylän aseman alueen rakennuskannasta on radalta nousevassa rinteessä jäljellä kaksi asuinrakennusta. Entinen asemarakennus purettiin huonokuntoisena vuonna 1973 ja asematoiminnot siirrettiin entiseen asemapäällikön taloon. Rakennus toimi asemana vuoteen 2000 saakka. Entinen asemapäällikön talo on rakennettu vuonna 1876 arkkitehti Knut Nylanderin piirustusten mukaan. Sveitsiläistyylinen rakennus sijaitsee rinteessä entisen asemarakennuksen paikan yläpuolella. Asementien varrella on aseman henkilökunnan käytössä ollut tiilinen maakellari vuodelta 1886. Entinen asemapäällikön talo on osa maakunnallisesti arvokasta kulttuuriympäristöä.

99. 086414174 Tietola, Ryttylän koulu

Ryttylän kartanon isäntä Hugo Standertskjöld lahjoitti vuonna 1890 Ryttylän vasta perustetulle kansakoululle kartanon entisen olutpanimon rakennuksen vuodelta 1856. Punkanjoen rannalle sijoittuva rakennus on myöhemmin toiminut ruokalana, kirjastona ja nyt esikouluna. Vuonna 1903 valmistui tiilinen jugend-tyylinen koulurakennus, joka purettiin huonokuntoisena 1960-luvulla. Seuraava koulurakennus, Opinahjo, valmistui 1938 samaan pihapiiriin edellisten kanssa. Niukkailmeisen klassismia ja funktionalismia yhdistävä rakennuksen suunnitteli rakennustoimisto Heikki Siikonen. Rakennuksessa toimii nyt päiväkotia. Uusin koulurakennus valmistui syksyllä 1961 Maaseudun Keskusrakennustoimiston suunnitelmien mukaan.

100. 086414173 Ala-Lampila, Kolmilammin lava

Ryttylän pohjoisosassa lähellä Janakkalan rajaa on harjumaastossa kolme pientä suppamaista lampea. Yhden lammen rannalla on tanssilava. Käytössä oleva lava on todennäköisesti rakennettu 1960-luvulla.

101. 086414146 Kirkkomäki

Kirkkomäen tila on muodostettu Ryttylän kartanon hajottua vuoden 1910 tienoilla. 1900-luvun alkupuolella rakennetun asuinrakennuksen harjakatto on päistä aumattu. Rakennusta on jatkettu 1960-luvulla. Pihapiirissä on tiilinavetta ja osittain kaatunut aitta.

102. 086414024 Majamäki, entinen väentupa

Ryttylän taajaman läpi juoksevaa Punkanjokea perattiin vuosina 1887-1889. Perkauksen jälkeen ympäröivät suot ja niityt kuivuivat niin, että ne voitiin ottaa viljelyskäyttöön. Ryttylän kartanolle perustettiin uusi ulkokartano Majamäki. Tilan kaikki rakennukset rakennettiin 1890-luvulla. Nyt rakennuksista on jäljellä enää entinen väentupa. Viimeksi on purettu suuri riihi vuonna 2003.

103. 086414145 Koivumäki

Koivumäen tila sijoittuu viljelymaiseman keskelle aivan Riihimäen rajan tuntumaan. Tila on entinen kartanon torppa, joka on ollut saman suvun hallussa 1700-luvun puolesta välistä. Se on itsenäistynyt vuoden 1910 tienoilla. Tilalla oli tuolloin pitkä hämäläistyylinen talonpoikaistyyppinen asuinrakennus. Nykyinen asuinrakennus on valmistunut vuonna 1923. Klassistisessa rakennuksessa on vielä jugend-vaikutteiset ikkunat. Puistomaisen pihan laidalla on suuri klassistisen ajan tiilinavetta päästä aumatulla säterikatolla.

SELÄNOJA :

Selänojan kylä sijoittuu Hausjärven länsiosaan Hikiältä Vantaan kylään ja edelleen Riihimäelle johtavan tien varteen. Kylän eteläpuolella on Erkylä. Selänojan kylän maasto on kumpuilevaa ja viljelykset ovat paloina kylän ympärillä.

Vuonna 1539 Selänojan kylässä oli neljä taloa; Heiskala, Nokkala, Savula ja Timperi. Ne pysyivät muuttumattomina pitkään. Timperi jaettiin vuonna 1758 kahtia Timperiksi ja Alastaloksi ja Nokkala vuonna 1773 Yli- ja Ali-Nokkalaan. Vuonna 1793 jaettiin Savulan talo jolloin toisesta puolikkaasta syntyi Mäkelä. Isojaossa kylästä erilleen muodostettiin kaksi uudistaloa, Jussila ja Mattila, jotka olivat hiukan aiemmin perustettuja torppia. Muita torppia olivat Myllyntausta, Kutinoja, Sillantausta ja Mäkelä.

Selänojan kylän keskusta on säilynyt tiiviinä. Kylän rakennuskanta on pääosin peräisin 1800-luvun lopulta ja 1900-luvun ensimmäisiltä vuosikymmeniltä. Leimallista kylän rakennuskannalle on jugendin ja klassismin voimakas vaikutus.

104. 086415019 Selänojan kylä ja kulttuurimaisema

Selänojan kylän keskus sijoittuu kumpuilevan viljelymaiseman laidalle. Vanhan kylätontin seudulla on edelleen useita taloja tilakeskuksineen. Keskuksessa on tiiviisti Ali-Nokkalan ja Alastalon tilakeskukset sekä autiot Ylitalo ja Rinnemaa. Rakennustiivistymästä hiukan sivussa on Hikiälle päin Mäkelän tilakeskus. Lännessä on ensin Kovurinteen, entisen Timperin pihapiiri ja viljelyaukean takana Heiskalan tilakeskus. Kumpuilevaan maastoon sijoittuvaa kylää halkoo kapea, mutkitteleva, puiden reunustama tie. Alue on maakunnallisesti arvokasta kulttuuriympäristöä.

105. 086415025 Alastalo

Alastalo on muodostunut kun Timperin kantatalo jaettiin vuonna 1758. Alastalon tilakeskus sijoittuu Selänojan kylän keskuksen vanhan kylätontin vaiheille. Tien varteen sijoittuvassa mansardikattoisessa asuinrakennuksen ulkoasussa on jugend-ajan piirteitä. Vajarakennuksen lisäksi tilan pihapiiriä viljelyksiltä rajaa suuri säterikattoinen navetta.

106. 086415023 Alitalo, ent. Ali-Nokkala

Ali-Nokkalan tilakeskus sijoittuu kylän keskukseen. Vieressä on Alastalon tilakeskus ja tien toisella puolella Ylitalon, entisen Yli-Nokkalan auto asuinrakennus. Alitalo muodostui Nokkalan tilaa jaettaessa vuonna 1773. Pihapiirin rakennuskanta edustaa pääosin 1920-luvun klassismia. Noppamaisessa aumakattoisessa asuinrakennuksessa on pylväs- ja viistenukkaiset kuistit. Pihassa on yksiosainen luhtiaitta pinnakaiteella. Pihapiiriä rajaa viljelyaukealta tiilinautetta aumakatolla ja ullakon pyöröikkunoilla.

107. 086415022 Mäkelä

Savulan kantatalo jaettiin vuonna 1793, jolloin toisesta puolikkaasta syntyi Mäkelän tila. Mäkelän tilakeskus sijoittuu Hikiältä tulevan tien varteen pienelle kumpareelle hiukan kyläkeskuksesta itään. Päärakennuksen vanhin osa saattaa olla peräisin jopa 1700-luvun lopulta tilan lohkaisun ja isonjaon ajalta. Rakennusta on laajennettu 1900-luvun alussa ja lopulla. Pihaa rajaa tieltä luhtiaitta pinnakaiteella ja vaja vuodelta 1879. Tiilinautetta on tien toisella puolella olevan aution Rinnemaan asuinrakennuksen kanssa.

108. 086415026 Koivurinne, ent. Timperi

Koivurinteen tilakeskus sijoittuu Selänojan kyläkeskukseen länsipuolelle. Entisen Timperin pihapiiriin kuuluu jugend-vaikutteinen asuinrakennus, sauna-vajarakennus sekä tiilinautetta lohkokiviperustalla. Kaariparvekkeinen asuinrakennus lienee 1900-luvun taitteesta.

109. 086415017 Heiskala

Heiskalan kantatalon tilakeskus sijoittuu kyläkeskuksesta länteen avoimeen maisemaan kylästä seuraavalle kumpareelle. Pääosa pihapiirin rakennuskannasta on 1900-luvulta. 1920-luvulla tehdyn klassistisen, mansardikattoisen päärakennuksen vieressä on tiilinen kuivuri. Alempana pihassa on tiilinautetta 1950-luvulta. Tilakeskuksen lähistöllä on sijainnut vanhoja torppia.

SYVÄNOJA:

Syvänojalla pienessä kylässä keskellä Hausjärven kuntaa oli yksi kantatalo Hakuni. Se jakautui kahtia vuonna 1768 Yli- ja Ali- Hakuniksi. Ali-Hakuni liitettiin myöhemmin takaisin Yli-Hakuniin, kuten 1785 perustettu Nummen torppa. Kylän keskeinen sijainti keräsi kylälle paljon käsityöläisiä jotka saattoivat tuottaa palveluitaan Syvänojalta käsin usealle eri kylälle.

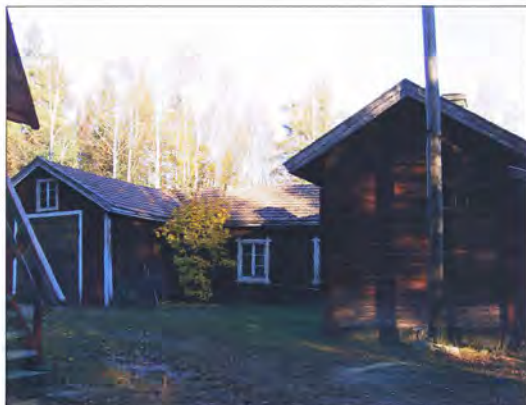
110. 086416148 Syvänojan kulttuurimaisema

Syvänojan kylä sijoittuu Vanhan Valtatien varteen. Kylälle ominaista on ollut runsas itsellisten ja käsityöläisten määrä. Viidenmaan entisen pajan ja valimon lisäksi kylässä on jäljellä entinen kyläseppän asuinrakennus Kulmala 1800-luvun puolivälistä, sekä läkkisepä Tujusen entinen mökki 1900-luvun taitteesta. Vanhan maantien eteläpuolella avautuu viljelymaisema jonka keskellä on Yli-Hakunin tilakeskus.

111. 086416147 Yli-Hakuni

Hakunin tilakeskus sijoittuu mäelle peltojen laitaan. Nykyinen päärakennus on rakennettu noin vuonna 1900 edellisen päärakennuksen paikalle rakennusmestari Ingbergin johdolla. Asuinrakennuksen lisäksi pihapiiriin kuuluu luhtiaita 1800-luvulta sekä suuri navettarakennus 1900-luvun alkupuolelta. Pihapiirin laidalla on 1800-luvun alussa rakennettu ruutumökki.

112. 086416175 Viidenmaa

Viinikaisenakin tunnettu nykyinen Viidenmaa on ilmeisesti alkujaan erotettu Hakunin talosta. Vaskenvalaja Vihtori Viinikainen työllisti kylän miesväestöä 1800-luvun loppupuolelta tilalla toimineessa valimossa ja pajassa. Myöhemmin tila muuttui enemmän maalaistaloksi jossa kuitenkin toimi työllistävä verstaas. Nykyään tila on vapaa-ajan käytössä. Viidenmaan uusrenessanssin piirteitä omaava päärakennus lienee 1900-luvun alkupuolelta. Sen lisäksi pihapiirissä on paja- ja valimorakennukset sekä pienempi asuinrakennus 1930-luvulta. Tila on vapaa-ajan käytössä.

TORHOLA

:

Torholan kylä sijaitse Hausjärven itäosassa Mäntsälän ja Kärkölän rajalla. Kylän läpi kulkee ensimmäinen Salpausselkä. Harjumuodostelmaa noudatellen kulkee vanha tielinja kohti Lammia ja Kärkölää sekä Riihimäen –Pietarin rautatie. Rautatien ja Harjun välissä on männikköisessä maastossa Pursijärvi. Järven eteläpäässä Lammintien varressa on vanha kylätontti. Sen vaiheilla on säilynyt vanha sepän paikka. Uudempi kylän keskus on siirtynyt lähemmäs Oittia ja rautatietä.

Vuonna 1500-luvun puolivälissä Torholan kylässä oli kolme taloa, Seppälä, Pesula ja Hallala. Pesula ja Hallala säilyivät pitkään jakamattomina. Hallalasta tuli Janakkalan kappalaisen virkatalo vuonna 1696. Virkatalon oikeudet lakkautettiin vuonna 1893 ja vuonna 1907 Hausjärven kunta osti talon. Tila jaettiin 12 lohkotilaksi. Seppälän talosta muodostettiin seitsemän osataloa. Ison-jaon yhteydessä vuonna 1787 Torholaan muodostettiin viisi uudistaloa, Ruohola, Viitatala, Kauppala, Mäkelä (Siltanen) ja Järvelä.

Pursijärven länsirannalle rakennettiin Pietarin rata 1860-luvulla. Radan ja terveellisten männikkörinteiden vaikutuksesta järven rannalle syntyi 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alussa huvila-asutusta ja täysihoidelatoimintaa. Mommilan pysäkin läheisyyteen nousi toinen kyläkeskus jonka ympäristössä oli myös pienimuotoista teollisuutta. Inventoitavia kohteita Torholassa on Pesulan tilan pihapiiri sekä Järveläntien varrella sijaitseva Jugend-tyylinen asuinrakennus.

113. 086418152 Joki-Eerola

Seppälän lohkotilasta Jussilasta annettiin vuonna 1794 Eerolan perintötorppa, joka erotettiin omaksi tilakseen parin vuosikymmenen kuluttua. Eerola sijoittuu maakunnallisesti arvokkaaseen Torholan kulttuurimaisemaan. Tilakeskus sijoittuu pienelle töyräälle. Sinne johtavan tien varrella on vanha riihi. Puuleikkauksin koristettu sveitsiläistyylinen päärakennus on valmistunut 1883.

114. 086418151 Mattilan lepokodin ympäristö

Yhdistyneen Seppälän lohkotilasta Kolkkalasta erotettiin vuonna 1778 Mattilan tila. Tila sijoittuu Pursijärven länsirannalle. Alueen rautatien rakentamisesta vastannut yli-insinööri H.C. Nordenswan osti Mattilan tilan. Hän myös suunnitteli tilan uuden rakennuskannan. Vuosina 1908-1914 Mattilan omisti kirjakustantaja Werner Söderström, jonka aikana Mattila muuttui lepokodiksi. Mattilan vanha päärakennus on purettu, mutta lepokotina toiminut sivurakennus 1880-luvulta on olemassa yksityiskotina. Mattilaa ympäröi puutarha-arkkitehti Bengt Scailinin vuonna 1925 suunnittelema puisto. Mattilan lähistöllä on jäljellä entinen puutarhurin asunto. Entisen Mattilan, nykyisen Kotikonnun, vieressä on entinen lepokodin pesularakennus 1900-luvun alkupuolelta. Pesula ja työväen asuntola on asuinrakennuksena. Mattilasta koilliseen sijaitsi tohtori Kahelinin komea huvilarakennus 1800-luvun lopulta. Huvilasta on rauniot jäljellä. Kahelinin huvilan vieressä on entinen Kivelän lepokoti 1800-luvun lopusta. Huvilaksi valmistuneessa rakennuksessa on sveitsiläistyyliä koristeita, mutta myös kansallisromanttisia tyylipiirteitä. Nykyisin asuinrakennuksena toimiva Kivelä muuttui lepokodiksi vuonna 1924. Mattilan seutu on mainittu maakunnallisesti arvokkaana kulttuuriympäristönä.

115. 086418101 Mommilan aseman seutu

Mommilan asemanseutu sijoittuu Pursijärven pohjoispäähän Lammille ja Kärkölään johtavan tien lähelle. Maanviljelysneuvos Alfred Kordelinin osti Mommilan kartanon Lammin eteläosasta Mommilan järven rannalta läheltä Haminan kylää vuonna 1903. Saadakseen suurtalansa tuotteita markkinoille hän yritti ulottaa rautatien kartanollensa, mutta suunnitelman rauettua hän sai ajettua läpi hankkeen Mommilan pysäkestä viimeistään vuonna 1905. Pysäkin seudulla asutus ja palvelut lisääntyivät kuten aseman seuduilla yleensä. Asemaa vastapäätä toimi kymmeniä vuosia puusepäntehtas tiilissä teollisuusrakennuksessa. Pursijärven kansakoulu perustettiin vuonna 1927 kun haluttiin hillitä Oitin koulun oppilasmäärää. Koulu rakennettiin vuonna 1930 Kärkölästä Mommilan asemalle johtavan tien varteen radan läheisyyteen. Koulutoiminta lakkasi niukkalinjaisessa klassistisessa rakennuksessa oppilasmäärien pienetessä vuonna 1977. Lähellä koulua on Kydön, entisen Lauttamäen tilan pihapiiri. Tiilinen navetta sijoittuu Pursijärventien varteen. Tien vastakkaisella puolella on puiston keskellä niukkalinjaisen klassistinen rapattu asuinrakennus todennäköisesti 1920-luvun lopulta.

116. 086418150 Pursijärven viljelymaisema

Isonjaon yhteydessä vuonna 1787 Torholaan perustettiin neljä uudistaloa. Niistä Siltasena ja Järvelänä tunnettujen talojen tilakeskukset sijoittuvat Pursijärven pohjoisrannalle. Alituvalla eli entiseen Järvelään johtavan tien varrella on jugend-tyylinen asuinrakennus jota ei ole inventoitu. Etelärinteeseen sijoittuvan Alituvan eli entisen Järvelän päärakennus on todennäköisesti 1900-luvun taitteesta. Perushahmoltaan klassistisessa rakennuksessa on sveitsiläistyylisiä koristeita. Radan varteen sijoittuvassa pihapiirissä on tiilisen navetan lisäksi kaksi aittarakennusta. Järvelän tilakeskus sijoittuu rautatieltä nousevalle harjanteelle. Rinteessä on pitkä hirsinavetta ja luhtiaita. Uusrenessanssityylinen päärakennus sijoittuu mäen päälle. Pihapiirin rakennuskanta on 1800-luvun lopusta ja 1900-luvun alusta.

117. 086418153 Pursijärven huvila-asutus

Pursijärven länsirannalle kehittyi 1900-luvun alkupuolella huvila-alue. Pääosa huviloiksi rakennetuista rakennuksista on 1900-luvun alusta. Saarela rakennettiin 1920-luvun alussa täysihoitolaksi. Pensionaatin konkurssin jälkeen 1927 se muuttui yksityiseksi vapaa-ajan asunnoksi. Sodan aikana rakennus oli Rautatiehallituksen käytössä. Saarelan pihassa on kaksi talousrakennusta ja sauna 1920-luvulta. Rauhala on toiminut maalaistalon päärakennuksena. Mansardikattoinen Rauhalan huvila vuodelta 1925 sijoittuu harjun päälle. Tien laidassa alempana on tiiliset karjasuoja ja kuivuri sekä tilaan kuulunut entinen väentuparakennus. Lahtelan nykyisin vapaa-ajan asuntona palveleva rakennus on 1870-luvulta. Seinien lautavuoraus on vuodelta 1985. Pihapiirissä on lisäksi sauna ja talousrakennus.

118. 086418154 Torholan kylän alue

Pursijärven eteläpäässä lähellä entistä Lammille johtanutta tietä sijaitsee vanha kylätontti. Uudempi kylän keskus on siirtynyt lähemmäs Oittia ja rautatietä. Vanhan kylätontin vaiheilla on säilynyt pienipiirteistä asutusta ja vanha sepän paikka. Sepän paikan eli Seppo2:n pihassa on kaksi aittaa joista vanhempi on vuodelta 1782 ja uudempi 1850-luvulla. Asuinrakennus on 1940-luvulta. Vanhan keskustan lähellä on Pesulan kantatalon pihapiiri. Maisemassa pitkälle Oitin suuntaan näkyvässä päärakennuksessa on uusrenessanssityylisiä piirteitä. Lähellä junarataa rinteessä on Seppälän kantatalosta vuonna 1753 erotetun Jussilan pihapiiri. Vuonna 1921 valmistuneessa päärakennuksessa on sekä klassismin että jugendin piirteitä. Tiilinen navetta ja muita talousrakennuksia on Torholantien varrella. Rautatien länsipuolella on Torholan seisake. Sen vieressä on Torholan vahtitupa, ratamestarin asuinrakennus 1930-luvulta. Oitin-Torholan kansakoululle johtavan tien varrella on pienipiirteisen asutuksen tiivistymä. Alueella on huvilamainen nykyisin Keskitalona tunnettu entinen Tyynelä.

TURKHAUTA

Turkhauta on Hausjärven vanhimpia kyliä. Kunnan luoteiskolkkaan Janakkalan rajalle sijoittuva kylä saattaa olla asutettu jo 1200-luvulla. Maisemallisesti kylää rajaa etelästä harjumuodostelma jonka itä- ja pohjoispuolelle levittäytyy laaja Puujoen ylitse Janakkalan puolelle jatkuva viljelymaisema. Kylän läpi kulkee Vanha Hämeentie ja kylän keskus on muotoutunut sen ja Ryttylään johtavan teiden risteykseen. Turkhaudan kylän taloluvuksi vakiintui 1500-luvun kuluessa neljä, Noukkala, Junttila, Torttila ja Vinnilä. Vauraaksi muodostuneessa kylässä järjestettiin Helsingin markkinoita 1600-luvulta.

Vanhoista taloista Junttila muuttui säätyläisomistuksessa kartanoksi. Vuonna 1930 omistajaksi tullut laamanni Weli Kustavi Snellman kehitti kartanosta tunnetun karjatilan josta muistuttaa edelleen suuri tiilinen navetta Janakkalaan johtavan tien varrella. Torttila toimi kestikievarina 1600-luvulta ja Vinnilästä tuli postitalo. Vuonna 1832 kylään perustettiin uudistaloksi Viitainmaa saman nimisen, 1789 perustetun, torpan paikalle

Kylän talot sijaitsivat vielä 1900-luvun alussa vanhan kylätontin vaiheilla Vanhan Hämeentien varrella. Siitä tilakeskukset hajosivat viljelysten keskelle niin, että pääosa tilakeskusten rakennuskannasta on 1900-luvun ensimmäisiltä vuosikymmeniltä. Vanha kylän paikka näkyy rakennustiivistymänä raitin varrella. Ryttylään johtavan tien risteyksessä on maamiesseuran nuorisotalo vuodelta 1915 sekä entinen osuuskaupan liikerakennus. Seurantalons pohjoispuolella on jäljellä 1800-luvun asuinrakennuksia, mm. Vanhala, ilmeisesti Ali-Torttilan entinen päärakennus. Tilakeskuksista kylän keskustan tuntumassa on Yli-Torttila.

119. 086419156 Turkhaudan kylä ja kulttuurimaisema

Keskiajalla asutettu Turkhaudan kylä Hausjärven pohjoisosassa, Janakkalan rajalla sijoittuu Vanhan Hämeentien varrelle. Vanha kylätontti on sijainnut tien varrella nykyisen Ryttylän risteuksen pohjoispuolella. Kylän itäpuolella avautuu laaja viljelymaisema, samoin Puujoen ympärille jatkuen Janakkalan puolelle. Tilakeskukset ovat sijainneet pääosin vanhan kylätontin vaiheilla aina 1900-luvun alkupuolelle. Tästä johtuen suuri osa tilakeskusten rakennuskannasta on 1910- ja 1920-luvuilta. Koilliseen johtavan tien varrella on Turkhaudan entinen koulu 1950-luvulta. Yli-Noukkalan tilakeskus sijoittuu viljelymaiseman eteläreunalle. Tila on lohkottu Noukkalan perintötalosta vuonna 1768. Klassistisessa asuinrakennuksessa on erikoisesti koristellut kuistit. Pihapiirissä on lisäksi tiilinen vajakennus ja kaksi aittaa. Puujoen varrelle sijoittuva Lemonkalma on alkujaan Junttilan kartanoon vuonna 1784 perustettu torppa. Tilakeskuksen päärakennus on 1900-taiteesta. Pihapiirissä on lisäksi toinen asuinrakennus ja tiilinen navetta. Aitta lienee 1700-1800-lukujen taitteesta. Kylän keskustassa on Hausjärven pohjoisen Maamiesseuran seurojentalo vuodelta 1915. Rakennusta on jatkettu ja muutettu myöhemmin. Keskustan alueella on lisäksi entinen osuuskaupan liikerakennus sekä joitakin asuinrakennuksia 1800-luvulta. Lounaassa sijaitsevan harjun rinteessä on entinen työväentalo. Alun perin 1906 rakennettua Vuorelaa on myöhemmin jatkettu. Ryttylän puolella harjua Rauhanmaantien varressa on asuinrakennuksia 1900-luvun alkupuolelta, pääosin 1930-luvulta. Turkhaudan kylä ja kulttuurimaisema ovat maakunnallisesti arvokasta kulttuuriympäristöä.

120. 086419155 Yli-Torttila

Torttilan talo jakautui ensin vuonna 1756 ja jakotalo lohkottiin edelleen 1800-luvun alkupuolella Yli- ja Ali-Torttilaksi. Yli-Torttilan tilakeskus on sijainnut samoilla sijoillaan lohkomisesta saakka. Suuri jugendvaikutteinen päärakennus 1900-luvun alusta sijoittuu tien varteen. Pihaa laajalta peltoaukealta rajaa suuret kuivuri- ja riirakennukset. 1800-luvun rakennuskantaa pihapiirissä edustavat aitta ja vanhan päärakennuksen kohdilla sijaitseva kellari. Pihassa on lisäksi tiilinen viljamakasiini sekä pakari-tuparakennus.

121. 086419048 Ali-Noukkala

Ali-Noukkala on lohkottu Noukkalan kantatalosta vuonna 1768. Tila siirtyi tien varresta nykyiselle paikalleen viljelysten keskelle 1900-luvun alkupuolella. Tältä ajalta on myös tilakeskuksen rakennuskanta. Päärakennuksen lisäksi pihapiiristä löytyy pakaritupa, tiilinen viljamakasiini sekä suuri navetta. Tiilinavetassa on päistä aumattu mansardikatto.

122. 086419149 Vinnilä

Vinnilän kantatalon tilakeskus lähellä Turkhaudan koulua viljelymaiseman keskellä on sijainnut nykyisellä paikallaan 1900-luvun alkupuolelta. Suurta jugend-vaikutteista asuinrakennusta vastapäätä on klassistisia vaikutteita omaava syytinkimökki. Pihapiirissä on suuri tiilinavetta aumatulla mansardikatolla sekä pieni tiilinen sikala. Vinnilän lähellä on puistomaisessa pihassa klassistinen tiilinen asuinrakennus.

123. 086419169 Iso-Torttila

Torttilan kantatalo jakautui vuonna 1756, jolloin kantaosan nimeksi tuli Iso-Torttila. Iso-Torttilan vanha tontti sijaitsi nykyisen maamies-seurantaloon paikalla. Tilakeskus sijoittuu kauas kylän keskustasta Puujoen kulttuurimaiseman laidalle. Tilan rakennuskanta on peräisin siirron ajoilta 1900-luvun alkupuolelta. Klassistisen päärakennuksen lisäksi puistomaisessa pihassa on aitta, vaja ja sauna.

124. 086419157 Viitainmaa

Viitainmaa on vuonna 1832 perustettu uudistalo. Akujaan se oli saman nimisen vuonna 1789 perustettu torppa. Turkhaudan pohjoiskolkkaan sijoittuvan tilan päärakennuksen vanhimmat osat lienevät 1800-luvun puolimaista. Jatketun asuinrakennuksen lisäksi pihapiirissä on hirsiset navetta, luhtiaita ja vaja. Viitainmaalta kulkee pieni tie Turkhaudan kylälle. Tielle rakennettiin Puujoen ylittävä riippusilta Kiehonkosken perkauksen yhteydessä vuonna 1940. Puujoen rannalla Kiehonkosken partaalla lähellä siltaa on entinen mäkitupalaismökki. 1900-luvun taitteessa nykyiselle paikalleen siirretyssä mökissä on asuttu vielä 1960-luvulla.

VANTAA :

Vantaan kylässä Hausjärven lounaisosassa oli 1500-luvulla neljä taloa: Isotalo, Anttila, Pietilä, Mattila ja Keipilä. Ne olivat ensin rouva Ingeborg Boijen, hänen miehensä ja myöhemmin mm. Fincken ja Hornin sukujen omistuksessa. Vuonna 1775 rälssikylän omistajaksi tuli kapt. Frans Gustav von Marqward. Vantaa tuli Erkylän kartanon omistukseen ja vuonna 1918 Erkylästä ja Vantaasta erotettiin suuria alueita Hyvinkään kaupungiksi.

Vantaan rikkonaisella alueella entisistä torpista muodostuneet tilakeskuksetkin sijaitsevat hajallaan. Vanha kyläkeskus sijoittui Vantaanjoen varrelle lähelle Myllylampea Erkylän koulun lähelle nykyiseen Erkylään.

125. 086420131 Hirvikorpi

Hirvikorpi sijaitsee Vantaan Nyrin kulmakunnalla Hirvikorventien varrella yksinään omien viljelysten ympäröimänä. Se on Erkylän kartanon entinen torppa joka Nyrin itsenäistyttyä tuli sen torpaksi. Hirvikorpi on erotettu Nyrystä vuonna 1923. Hirsinen vuoraamaton päärakennus vuodelta 1887 on avaran etelään viettävän pihapiirin laidalla. Metsän laidassa sijaitsevaa aittaa pidetään pihapiirin vanhimpana rakennuksena, tiilinavetta on vuodelta 1934. Pihapiirin laidalla sijaitseva kookas riihi on edelleen käyttökunnossa.

126. 086420105 Pihon savupirtti

Piho on Erkylän kartanon entinen torppa, jonka raivaus alkoi 1787. Se sijaitsee lähellä Hyvinkään rajaa ja Erkylän puolella sijaitsevaa Katilaa. Pihon vuoraamaton asuinrakennus saattaa olla Hausjärven ainoa savupirtti. Rakennuksen korkeampi osa on tehty vuonna 1801 ja rakennusta on jatkettu vuonna 1818.

127. 086420190 Salimäki 1

Salimäki Riihimäen ja rautatien lähellä on Erkylän kartanon entinen torppa joka on itsenäistynyt torpparilain aikaan. Salimäen pihapiirin rakennuskanta on 1920-luvulta. Salimäen tuvassa on pidetty koulua vuosina 1926-1927 ennen Monnin koulun rakentamista.

128. 086420189 Torkkeli, entinen Nyr

Kuruntien varrella sijaitseva Torkkeli on alkujaan vuonna 1779 perustettu torppa jonka torppari tilan vaurastuttua lunasti itsenäiseksi rälssiksi vuonna 1860. Nykyinen rinteeseen sijoittuva päärakennus on rakennettu 1900-luvun alkuvuosina. Vuonna 1915 Nyrin osti Alfred Kordelin joka hakkautti kaikki sen metsät. Tämän jälkeen tilasta tuli kauppatalo joka siirtyi vuonna 1918 Osuusliike Elannolle. Pääosa tilasta lahjoitettiin siirtokarjalaisten asuttamiseen toisen maailmansodan aikaan. Vanha päärakennuksen ja luhtitaitan sisältävä tila on nimeltään Torkkeli. Tien toisella puolella toisen tilan alueella on tilan entinen lohkokivinavetta 1900-luvun alkupuolelta.

5. LÄHTEET :

PAINETUT LÄHTEET:

Arvokkaat maisema-alueet, Ympäristöministeriö, Maisema-alue työryhmän mietintö II, Helsinki, 1992

Lasse Toivola, Hausjärvi-kirja, Hausjärven kirjatoimikunta, Hausjärvi-Seura ry., Karisto Oy:n kirjapaino, Hämeenlinna, 2001

Lasse Toivola, Jukka Laitila, Hausjärveläistä rakennusperinnettä vuosisatojen takaa, Hausjärvi-Seura ry., Riihimäen kirjapaino Oy, 1996

Oiva Keskitalo, Hausjärven historia, Hausjärven kunta ja Hausjärven seurakunta, Arvi A. Karisto Oy:n kirjapaino, Hämeenlinna 1964

Alanen Timo, Kuninkaan kartasto Suomesta 1776 – 1805, Tampere, 1989

Lasse Toivola, Maalaiskylässä ennenvanhaan, Riihimäen Kirjapaino Oy, 1991

Rakennettu Häme, toim. Lauri Putkonen, Kirsi Kaunisharju, Minna Seppänen, Hämeen liitto, Rakennustieto Oy, Karisto Oy, Hämeenlinna, 2003

Rakennettu kulttuuriympäristö, Museovirasto, ympäristöministeriö, Helsinki, 1993

Lasse Toivola, Sata vuotta Hausjärveä kuvin ja sanoin, Riihimäen Kirjapaino Oy, 1990

Suomen kartanot ja suurtilat, toim. Eino Jutikkala ja Gabriel Nikander, Helsinki, 1939

Suomen Maatilat, osa II, Hämeen lääni, Felix Jonasson, Akseli Kivialho, K. Kivialho, WSOY, Porvoo, 1931

Suuri Maatilakirja V, Hämeen lääni, Kustannustuote Oy, Helsinki, Kirjapaino Oy Savo, Kuopio, 1964

Tulonen A., Hämeen alueellinen kulttuuriympäristöohjelma, Hämeen ympäristökeskus, Alueelliset ympäristöjulkaisut 177, Hämeenlinna, 2000

PAINAMATTOMAT LÄHTEET:

Etelä-Suomen aluerakenne 2030, Asuminen, ympäristö ja liikenne, Työpaperi 2.12.2004, Etelä-Suomen Maakuntien Liittouma, 2004

Hauhon, Lammin ja Tuuloksen rakennusinventointi, Hämeen ympäristökeskuksen moniste 43.

Tulonen A, Rakennusinventointi Hämeessä, Inventointitilanne Kanta- ja Päijät-Hämeen kunnissa 1999, Hämeen taidetoimikunta, Hämeen ympäristökeskus, Hämeen ympäristökeskuksen moniste 13/1999

Lasse Toivola, Hausjärvi, Kotiseutu monistesarja, Mediaprint Oy, Hyvinkää, 1989

Jaakko Heikkilän kuvaus Aapolanmäestä, moniste, 5.1.1999

SUULLISET LÄHTEET:

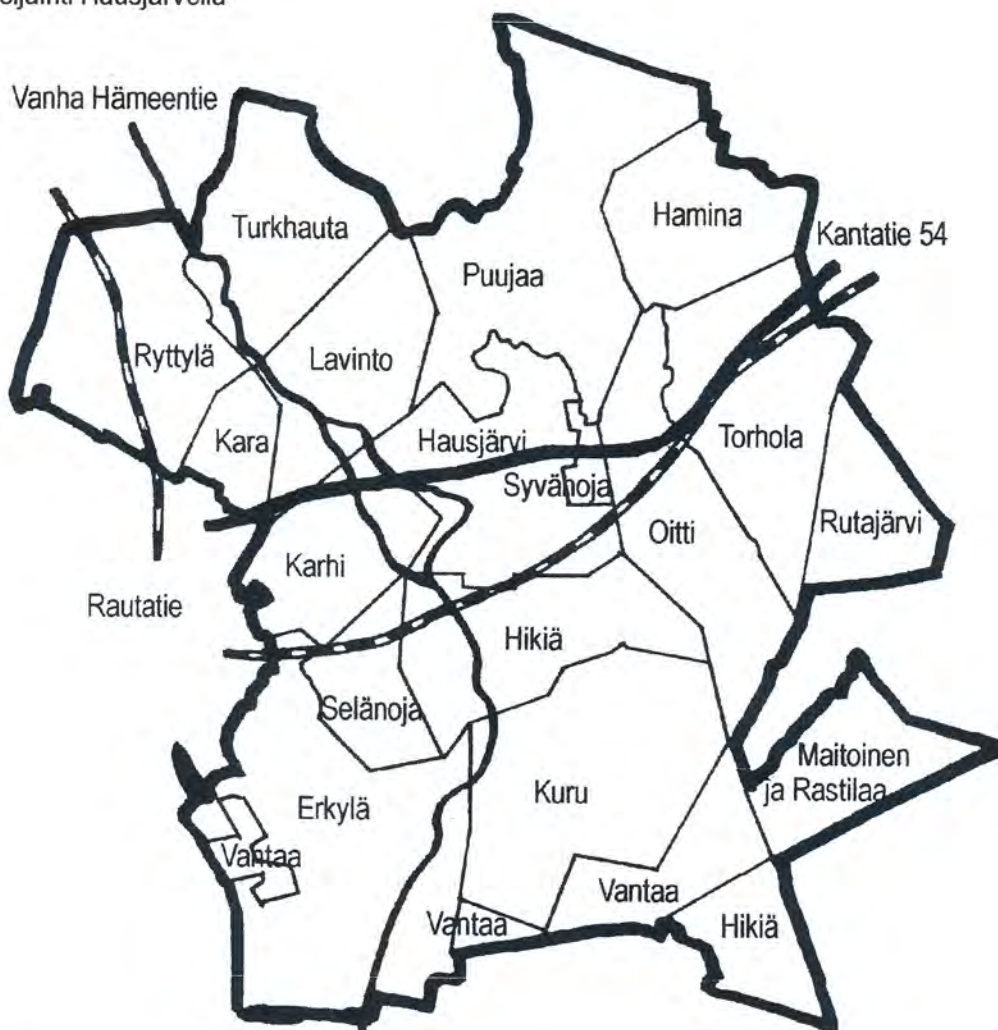
Kiinteistöjen omistajien haastattelut kohteessa päällä sekä puhelimitse vuosina 2003 – 2005

HAUSJÄRVEN RAKENNETUN KULTTUURIYMPÄRISTÖN SELVITYS

KORJAUKSIA:

Sivu 19:

Kylien sijainti Hausjärvellä

Sivu 72:

PAINETUT LÄHTEET:

Ahola, Teija. Rakennusinventointi –Tuulos, Hämeen ympäristökeskuksen moniste 42/2002

Ahola, Teija. Rakennusinventointi –Hauho, Hämeen ympäristökeskuksen moniste 43/2002

Ahola, Teija. Rakennusinventointi –Lammi, Hämeen ympäristökeskuksen moniste 44/2002

Tulonen, Annu. Hämeen alueellinen kulttuuriympäristöohjelma. Hämeen ympäristökeskus, Alueelliset ympäristöjulkaisut 177. Hämeenlinna 2000

Tulonen, Annu. Rakennusinventointi Hämeessä. Inventointitilanne Kanta- ja Päijät-Hämeen kunnissa 1999. Hämeen taidetoimikunta, Hämeen ympäristökeskus, Hämeen ympäristökeskuksen moniste 13/1999.

6. LIITEKARTTA :